

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવળ

મે ૨૦૦૧

૧૧

1

કુચ્છી ભરત મીના ભણ

ભરત કરતી ભુજની બહેનોની છાપાંમાં
આવેલી એક તસ્વીર પરથી આ ગ્રેફાઈટના
પાવડરને કાગળ પર ઘસી, રખબરથી ભૂસતાં
જઈ આ ચિત્ર બનાવ્યું છે. આ ચિત્ર ફરી જોવા
મળશે ખરું?

બ્રહ્મ લટકાં કરે બ્રહ્મ પાસે કિશોર રાવળ

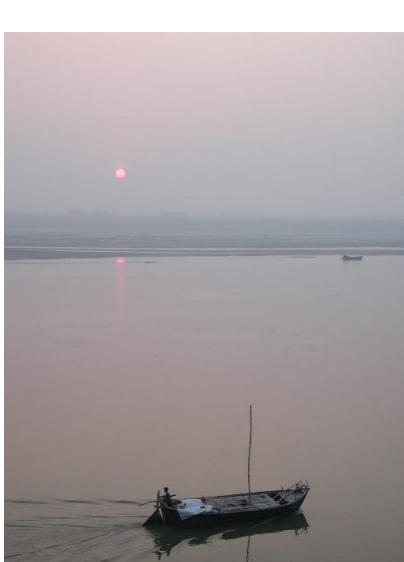
ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવળ

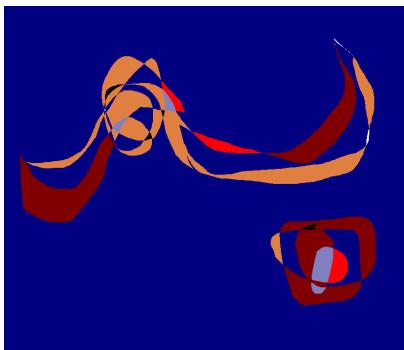
મે ૨૦૦૧

૧૧

૨

ભોરની ભરનિદ્રામાં...
રાહુલ રાવળ

કંલી કૃતિ
આદિલ મન્સૂરી

કવિતા
મુકેશ જોખી

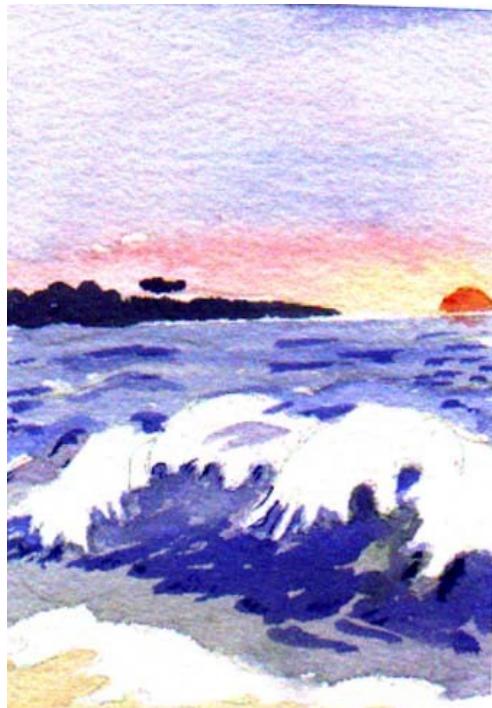
એકલતાએ પીછો કીધો, અમે કલમ લઈ નાઈ:
સીધા કાગળજીના ઘરમાં
ઘરમાં પગ મૂકતાની સાથે કોઈ પ્રેમથી બોલ્યું
આવો ઈશ્વરના અવસરમાં...
ઇશ્વરના દરબાર મહીં તો કંઈક શબ્દના ઉપાસકો
જીણો સૂરે વાગે રે કરતાલ અને મંજુરા
નરસિંહ મહેતા મારે માથે હાથ મૂકીને મલક્યા ને
ભીરાજ બોલ્યાં: લે, બેટા, આ રણજાણતા મંજુરા
કાગળને તિલક કરું કે
નરસિંહ ને ભીરાં આવીને બોલે મારા કરમાં...

કલમ વચ્ચાણ તેજ ભરી દે ઈશ્વરજ એવું કે
 શબ્દો દીવા દીવા થઈ જાય દીવાની એક આરતી થાય
 લોક કવિતા સાંભળવા આવે છે એવાં બહાનાં
 એ તો કવિ કરે જે આરતી, એની આશકા લેવા જાય
 કપૂર જેવું કશું સુગંધી પ્રગટે ને
 કંઈ જાય પ્રસરતું આખા સચરાચરમાં

'કાગળને પ્રથમ તિલક' માંથી
 સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી.

પ્રકાશક: ઈમેજ પબ્લિકેશન્સ ગ્રા. લિ.
 રૂ. ૭૦.૦૦

ભાગ્યવાન

પ્રીતિ સેનગુમા

કિનારે ઊભા રહીને
 મોજાંઓનો અવિરત ધુઘવાટ સાંભળું છું
 ત્યારે થાય છે?
 આ કોણ સંગીતકાર છે?
 એના સૂરો તૂટતા જ નહીં હોય?

સાંજની અણી પર આવીને
 આકાશને રંગમાં રોળાઈ જતું જોઉ છું
 ને થાય છે?
 આ કોણ ચિત્રકાર છે?
 એના રંગો કયારેય ખૂટતા જ નથી?

પગ થાકીને અટકવા માગે છે,
 પણ પગદીને
 આગળ ને આગળ જતી જોઉ છું
 ત્યારે થાય છે?
 કોણ હશે આવો રખેલ!
 શું હશે એનું અંતિમ ગંતવ્યસ્થાન?

મનમાં અચાનક
 ફૂલોનું ખીલી જવું,
 વાયરા કે વરસાદની જેમ
 લાગણીઓનું સ્પર્શી જવું-
 જ્યારે જ્યારે જીવતા હોવાનું ભાન થાય છે

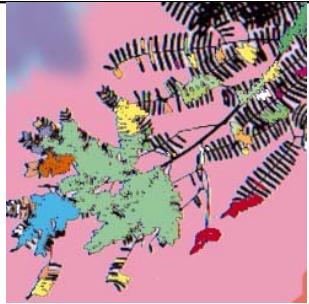
	ત્યારે જાણું છું કે હું ભાગ્યવાન છું, હું અલોકિકની સાથી છું.
--	--

મારી એ મજાલ પ્રીતમ લખલાણી

વાડામાં
જંગલી છોડને ખેંચી કાઢતાં
મેં
એક છોડે ગુલાબને હસતું જોયું.
અરે! અહીં
આ કોના માટે ખીલ્યું હશે!
ચાલ, તેને
છોડ સહિત ઉખાડીને
ફળિયે બીજા ફૂલ સંગ
ક્યારામાં રોપી દઉં.
આ વિચારે
મેં જયાં છોડને ખેંચી કાઢવા
હાથ લંબાવ્યો ત્યાં તો
ગુંડમાંથી
ધૂંઆપુંઆ થતો એક દેડકો
પૂરા આકોશ સાથે
મારા પર કૂદી પડ્યો!

'દમક' માંથી
પ્રકાશક : નવભારત સાહિત્ય મંદિર
રૂ. ૭૫

પ્રદૂષન તન્ના

અડકી ગઈ
નેણ અચિંતી રંગની છકમ છોળ!

ઉપર ભૂરાં આબ ને નીચે સોનલવરણાં ખેત
વચમાં વહેતું જાય રૂપેરી વહેણ વળાંકા લેત,
જાંબલી આંકે રેખ આવેરી કુંગરિયાની ઓળ
આવેરી કુંગરિયાની ઓળ!

અડકી ગઈ નેણ અચિંતી રંગની છકમ છોળ.

ઉતરે ઓલ્યું રાન-સ્લૂડાંનું જમખું લેતું જોક
અહીં તહીં ખડમોરની વળી કાબરી ભોળું હોક,
દીસતું નહિં તોથ રે મીઠા ગાનશી જાણું કોક
પીળચાટી થોરવાડની આડે સૂર જરે ચંડોળ
ઝીણેરા સૂર જરે ચંડોળ!

અડકી ગઈ નેણ અચિંતી રંગની છકમ છોળ.

હળવી વાયે દખણાદિની કુલગુલાભી લહેર,
દૂર પણે ઓ ડોલતો લીલો અમરાઈનો ઘેર
માંહાથી મીઠી મહેંકની હારે ઉડતી આણી મેર
જળ-થળે જાંય રેલતી આવે ચૂંદહી રાતી ચોળ
હીરાગળ ચૂંદહી રાતીચોળ!

અડકી ગઈ નેણ અચિંતી રંગની છકમ છોળ.

'છોળ'માંથી

પ્રકાશક : પ્રસાર

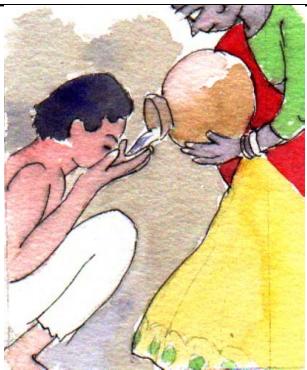
ડોલર ૮ પાઉડ ૫

ચાર ઘડીનું ચાંદરણું

જ્યોતિ ગાંધી

એક ચાર ઘડીનું ચાંદરણું ને
વેરાણું ત્યાં જણું હળું
આમ જુઓ તો કાઈ નહિ ને
આમ જુઓ તો ઘણું ઘણું

એક સાવ સુંવાળી છોકરડી ને
આંખમાં ઊર્ધ્વું કસ્તર
કાચા કુવારા છોકરડાની

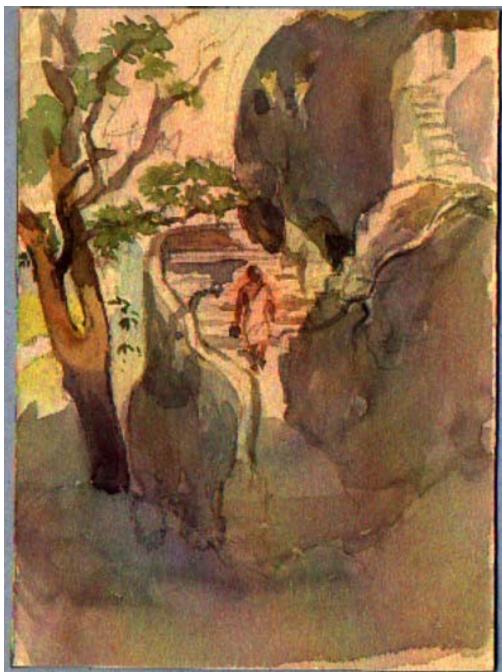
ઇતાનીએ ફરી ગયું નસ્તર -આમ જુઓ તો ...

સૂના પનઘટને પગથારે ટપકે
જોબનવંતી આંખ્યું
કોઈ વટેમારગુને પાણી પાતાં
કૂઠી મનને પાંખ્યું-આમ જુઓ તો ...

કંક કૂમકિયાળાં રંગ પટોળાં
મેળે મહાલ્યાં ધીંગું
કોઈ છેલછોગાળા મૂછાળાની
મૂછે ઠરતાં લીંગું. -આમ જુઓ તો ...

પળ બે પળની ગોઠડિયું ને
ચાર ઘડીના મુકામ
કોઈ પરદેશીની પરોષાગતમાં
આયખું લીલામ-આમ જુઓ તો ...

"આલના બેવૈયા" માંથી
પ્રકાશક: હિન્કર ગાંધી, ભાવનગર

નરસીના ગામનાં અતુ ઠકર

જેની ગુજરાતી ભાષામાં નામના
હાં, અમે મે'તા નરસેંયાના ગામનાં

જ્યાં પથ્થર પ્રભાતિયા ગાય અને
જાંડિયું ય જાપ જપે રામના

મેઘલી રાતે કાળ ઉણાક સાંભળી
ધોડી ધૂબ્ધી સાવજના કરે સામના

ભવ ભવના મેળા સર્જિય અહીં
લોક આવી મળે છે અલાખ ધામના

સાત ટૂંકે સરવાણી જેમ કૂટતા
શેર બાપુ, મનોજ, વિરુ, શ્યામના.

ચિત્ર: રવિશંકર રાધન

ટપાલી

રમેશ શાહ

મનોરથ સકલના વધાવે ટપાલી
રહસ્યો બધાનાં છૂપાવે ટપાલી

કદી પ્રેમ-પત્રો જ લાવે ટપાલી,
ધર્ષીવાર નનો સુણાવે ટપાલી.

ન હસતો, ન રડતો, ન ગંભીર ચહેરો,
છતાં સર્વ ભાવો જગાડે ટપાલી.

જુઓ હર્ષ-હોડી તરાવે નહીમાં,
પછી દુઃખ દરિયે હુબાડે ટપાલી.

વિચાર્યુ ચલો આજ રમવું ફૂલોથી,
તહી સેજ કંટક બિધાવે ટપાલી.

મનીધા હતી કે 'મની' આજ આવે,
ભરણાની નોટિસ બજાવે ટપાલી.

દરો ચંદ્રનો લૈ રમીશું ગગનમાં,
ધરી સૂર્ય-ગોળો દાડે ટપાલી.

હશે કોઈ એવી મહેંદ્રિલની રંગત,
જઈ રંગમાં ભંગ પાડે ટપાલી.

અડીખમ ભલે ગાઢ સંબંધ સેતુ,
ધરી-બેધરીમાં મિટાવે ટપાલી.

'નથી પત્ર આ, પ્રિય હૃદયને બીજું છુ'

'પરત' એ જ પથ્થર જલાવે ટપાલી.

અમે પ્રત લીધું, ન આસવ પીવાનું,
ન શાના રવાડે યડાવે ટપાલી.

ખબર એક ભેટી અમારા ભરણાની
ન લાવે... ન લાવે... ન લાવે ટપાલી.

સ્મૃતિ રણધીર નાયક

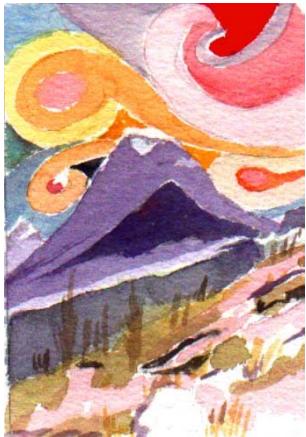
સજીકલ વોર્ડમાંથી
ગંબુડોળ સેલાઈનના બુટવામાંથી
ટપ ટપ ટપકતાં ટીપાં જેવી
અધૂરી, અટૂલી યાદ
ઉદાસીની રક્તવાહીનીમાં ભજતી રહે છે.
સંબંધોના લખ-ઘલ
સેઠોસ્કોપથી સાંભળી શકતા હોત તો
તડપવું મટત?
શ્રદ્ધાનો ઈર્ઝયુલર ફીવર
પોર્મલ થતો જ નથી-વેદનાની અગણિત
કુષ્યુલ ગળી ગળી
અસ્તિત્વને ટોન્સિલાઈટિસ લાગુ પડ્યો.
વ્યાકુળ સંબંધો,
પ્રેમાળ લાગણીઓ,
શ્રદ્ધાળું વેદનાઓ અકળાઈ ઉઠે છે
કારણ?
સ્મૃતિનો ગર્ભ આકાર ધારણ કરી ચૂક્યો છે,
અખોર્ણ કરાવે જ છૂટકો

કૂલ પ્રિયકાન્ત મણિયાર

કૂલનો પવન લોચન મારે વાયો
આકાશ ભરાય એટલી સુગંધ લાયો
કોઈ તરુન ના, કોઈ ડાળી ના, કોઈ ના ડાળની પાન
કૂલનો કૂવાર એટલો કૂટે જેમ કવિનાં ગાન
કૂલનો હદયે વાયો, કૂલનો વળી છાંયડો છાયો.
કૂલની નદી, કૂલનું તળાવ, કૂલનું નાનું શું ગામ
કૂલનો દીવો, કૂલ હિંડોળો, કૂલમાં ફોર્યા છે રામ
કાળને સાગર જાત તુબી ત્યાં તરતાં કૂલથી ફાયો
કૂલનો પવન લોચન મારે વાયો
આકાશ ભરાય એટલી સુગંધ લાયો

પથરનું મૌન માધવ રામાનુજ

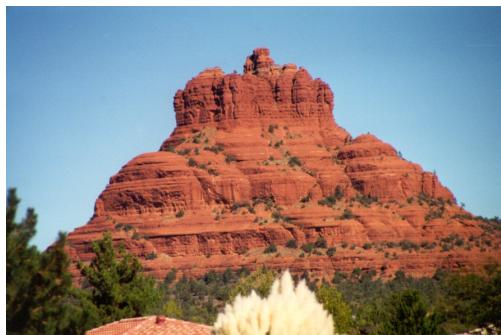

પથરનું ખૈન મને આપો તો આપજો
ને નહિ તો ગગન સમું ગાન.
વણ રે માગેલ કોક વેણ બની વરસું
કે ઓઢી બેસું વેરાન!

તરતું એકાંત હોય તરણાનું
એમ અહીં મારામાં ફરતું વેરાન
સંકડાશ જેવા આ સૂના વિસ્તારોમાં
જુબ્બા જેતું ય કેક ભાન

કિરણોની આસપાસ ઊગા અંધારાનો
પડછાયા જેવો હું વાત
ભમતો અવકાશ કદી વરસે
ને વેદનાના જેતરમાં ઊગે જો ગીત
ચાડિયાની આંખે દેખાય નહીં એવી તો
ચાણવાની ગોતી લઉ રીત
વીત્યાની વાત પછી કરવાની હોય?
હોય ઓફેલા વેણનું ગુમાન

વણ રે માગેલ કોક વેણ બની વરસું
કે ઓઢી બેસું વેરાન!

તારા રંગે નાચી

શોભા શાહ

(મારો ભમરો: શોભા શાહ સિડોના ગયાં. કવિ, કવિતા અને કેમેરા શું કરામત કરી શકે તેનો ક્યાસ આવ્યો!
ટાગોર જેમાં તરબોળ થયા હશે, નરસિંહ મહેતાને જ્યાં
બ્રહ્મ પાસે લટકાં કરતું બ્રહ્મ દેખાણું હશે તેવી જ
ધન્યતા, તાદાત્મ્ય આ કવિતામાં દેખાય છે અને એ જ
અહોભાવનો પદઘો ચિત્રમાં સંભળાય છે. મારું મન
વન્સ મોર, વન્સ મોર એમ બોલી ઉઠે છે.)

પૂર્વમાં પાનખરના રંગોથી રંગાણી
"સિડોના"માં પત્થરના રંગોથી હરખાણી
ક્યા હથેથી, કઈ પાછીથી
પૂરાયા આ રંગ બેરંગ
પાનીથી માથે સુદી નાચી ઊદ્ધ્યા અંગે અંગ

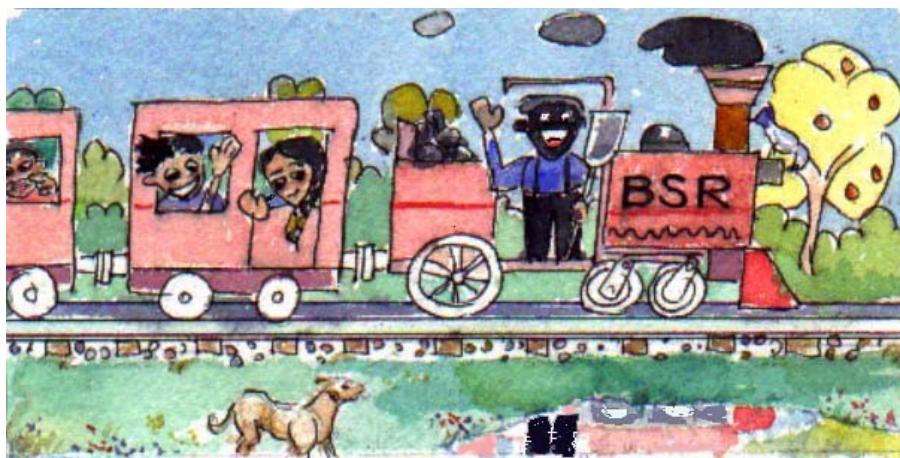
આ રંગો સાથે આંખોથી રમું
આ રંગો ઢોળનારને મનથી નસું
કુદરત! તારી કરામત
ઈશ્વર! તારી અમાનત

અનામી ચિત્રકારની આ એક અજનબી કૃતિ
એકધારી કરતી રહી એની શુંતિ
એક એકથી ચર્ચા રંગ
એક ઉપર એક ફળતા રંગ
એકમેકમાં મળતા રંગ
બસ બધે રંગ રોગાણ
ને બધે રંગનું ઘમસાણ

એમાં એક કૃતિ અંકાષ્ઠી
ભગવાનની ઝાંખી દેખાણી
અવનવા ભાવથી ભીજાણી
રોરગમાં
રંગોની પિયકારી વાગી
"રાધા" બની નંદનવનમાં
ઘેલી ઘેલી નાચી!

છુક છુક ગાડી નરેંદ્ર પંડુયા

એ...એ પેલી છુક છુક ગાડી
ચાલી જાય છે...એ
ભૂક છુક, ભૂક છુક, ભૂક છુક એ...એ

સિગનલ આવે, સીટી વાગે
ધૂમાડાના ગોટા કાઢે
વરાળના તો વાદળ વરસે...એ...એ

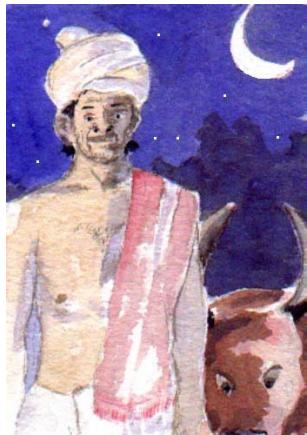
ઘોળા આવ્યું-છસા આવ્યું
ચા-પાણી ને નાસ્તા લાવ્યું
ચાય ગરમ, દૂધ ગરમ
ગાંઠિયા પેડા, સેવ ગરમ...એ...

સોનગઢ આવ્યું, શિહોર આવ્યું
આવ્યું આપણું ભાવનગર

(મારો મમરો: બાળગીતોની એક વિશિષ્ટ ખાસિયત છે. ગવાવાં જોઈએ એટલું જ નહિ પણ આસાનીથી ફેરફાર કરી શકાય તેવાં હોવાં જોઈએ. નવી સુગંધવાળું આ ગીત બાળકોને સુધારા વધારા કરવા ઉત્તેજિત કરે છે.

કાળા મૌનો ડ્રાઇવર આવ્યો
ઘોળા ટોપાળો ગાડ્ય આવ્યો
નદી આવે, નાળાં આવે
ઢીગલી જેવી બાયડીઓ આવે
ગીણા ગીણા કૂવા આવે
હડી કાઢતા આડવા આવે
અભિમુનિ જેવા હુંગર આવે
અથવા
સૂરત આવ્યું, ભરૂચ આવ્યું
આવ્યું આપણું અમદાવાદ

અલ્યા જીવલા કિશોર મોટી

અલ્યા જીવલા-
ઉ મને અચાનક શમણામાં આવ્યો

પછી તો...
બારે મેઘ થઈને રેલાયો...
અંગ અંગ
ઉગી નેકર્યા ડાંગર, બાજરી ને જાર
આ આંબો, રાંશ અને મૌવડો.

ઉ શેડો પે'રી નાચ્યું
મારી આ આંધ્યોમાં
પાડાની ખાંધ જેવું
કકડો છેતર હચવાયું.

ઉ મને રાતડિયા હંઠાની પેટ
છોલી છોલીને ચાખ્યુ!
આ ફાંટમાં લણી લણીને
એકાન્ત હાચવી રાખ્યુ!

જો-

(મારો મમરો: મને એક અભિમાન હતું કે કાઠિયાવાડી બોલી જેવું કંઈ થતું નથી -અને આ કિશોર મોદીની કૃતિ વાંચી એ ઓગળી ગણું. ચરોતરી બોલીમાં જરીક વિનોદથી જવનની કડવાટ વધુ આકરી બનાવે છે. શબ્દ ચિંતો તો જૂઓ!

'હું મને શમકામાં આવ્યો'
'થૂલ ભરેલું શમણું'
'અધોરી બાવા જેવી ભૂખરી રાત અંધારાની ચાદર ઓડીને ... ફરતી ઓચ્ચું'
'સગાં-વાલાં જેવો ફળિયાનો લીમડો'
'બગાહાં ખાતી પથારીમાં'
'સમી સાંજના રંધેલા ધાન જેવી, ટાઢી પેલી મારી બાયડી...'
'બળદિયા હારે રાત બાંધીને...'
'દુગલો સાંઠિકડા હારે ઉઘ સળગાવીને દેગડી ઊંનું પાણી કરી આલી...'.

આમાં તપતી બપોરના ખેતર ખેડતાં કપાળે ટીપાં બાજે તેમ કવિતા શબ્દ શબ્દે લટકી રહી છે. ન સમજતી ભાષા અર્થ (ઉક્લશો તો વહાલસોઈ બનશો.)

મદદ માટે થોડા શબ્દો:

ઉ=હું
પેટ=જેમ
નેકર્ચ=નીકળ્યાં
અંદ્ખ્યો= અંખ્યો
છેતર=ખેતર
શેડો=છેડો
રાતડિયાના હાંઠા=શેરવીના સાંઠા
થૂલ =થૂલું, છોડાં
જગધાં=ઇકરાં
બરધાં=બળદિયા
કલ્ષો હરોડાં= દુગલો સાંઠિકડા
હરગાઈ=સળગાવી
વાડેલા ખહલા=વાઢેલા થોર)

મારી જાતી પર જેગી નેકર્ચ
લીલોતરીનું લાખું!
ઉ બચકારે બચકારે પદારું
થૂલ ભરેલું શમણું આખું ને આખું
પગથી ભાથા હુંદી છલકાતું જાય
ગાડેગાડાં ભરીને ભારા પરી અંધારું

અને જીવલા-
એમ જીવતું જાય
જાડની પેટ એકધારું!

અલ્યા જિવલા-
વે'લી પરોડીએથી
ટાંપાટેડાં આખલાં લેયને
નસીબ છેડવા નેકરી જવ
તે છેક મોડી રાતે
થાઓ-પાઓ વેર આખું...
તારે
અધોરી બાવા જેવી ભૂખરી રાત
અંધારાની ચાદર ઓડીને
ગામમાં રોણ ફરતી ઓચ્ચ.
ઉલારેલું ગાખું,
તફડતી ઓટલિયો,
જગતું ફરિયું,
મોભારે બેઠેલી ચીબરી
હગાં-વા'લાં જેવો ફરિયાનો લેમડો
હમી હાંજના રંધેલા ધાન જેવી
ટાઢી પડી ગયેલી મારી બાયડી,
દૂટિયું વારીને કૂતરી આરે
ઝૂતેલાં મારાં જગધાં,
મારી વાટ જોતે જોતે
દુગલો થઈ જાયાં ઓચ્ચ છે.
ને ઉ, ડચકારે, ડચકારે
અંધારને ટપારતો ટપારતો
વેર આવીને
જેકાં ખાતાં છીલે
બરધાં આરે રાત બાંધીને
ઘરમાં પેહું છું
કલ્ષો હરોડાં આરે ઉઘ હરગાઈને
દેગડી પાણી ઊંનું કરી આલી
છાસ રોટલો ખવાઈને
બગાહાં ખાતી પથારીમાં
મારી બાયડી આરે
વાડેલા ખહલાની પેટ
જાત પાથરી દેવ છું
જીવલા!

વડવાગળું કે મન? રોહિત પંડ્યા

તેજમાં ભૂલું પડી
સાવ રે આંધળું ભીત બની
આમતેમ આથડતું ફરે
-મુજ બેબાકળા મન શું-
આ ચામાચારીદિયું કયારનું ય ભટક્યા કરે
કયારનું ય રંક બહાવરું ખાંખાખોળ કરે
કયાંક જો અંધારિયો ખૂલો મળે.

દેશી વસ્યો પરદેસ કોકિલા રાવળ

(કૂલ કોકિલાનું, એકાદ પાંખડી મારી)

આવે ત્યારે હાઈ
જાય ત્યારે બાય
ઉભો ઉભો નહાય
ઉભો ઉભો બાય
રેપમાં ભજનિયાં ગાય
તિતાલમાં ટેંગો કરે
ભજિયું મૂકી સેન્ડવિચ ખાય
સંચળ નાખી બિયર પીએ
અમેરિકા સાથે રોજ ફિસાદ
હરગીજ હટેના દેશની યાદ
દસ વર્ષે 'યુઝૂ ટુ' થાય
તોય અહીં માયા ન ગંધાય!

એક નાની વાત: શેફાલી પટેલ

(મારો મમરો: અજાયબ છે આ છોકરી! વાંચી શકે
છે ગુજરાતીમાં, વિચારી શકે છે ગુજરાતીમાં અને
ગુજરાતીમાં કવિતાઓ પણ રચી પણ શકે છે,
ગુજરાતી લખવાના ફાંફાં. લખવા માટે લહિયો
શોધવો પડે અને તે માટે બાને પટાવવાં પડે!)

જખાં નહિ બગ્નિસ ભોજનો,
સંતોષથી ખાધો મીઠો રોટલો,
અમારે જાણવું'તું મીરા એટલે કોણ!

અભરાઈએ મૂક્યા અભિલ ગુલાલ,
લેપ કર્યા કેસર ચંદનના,
અમારે જાણવું'તું મીરા એટલે કોણ!

આ નોરતામાં રમ્યા નહી રાસ,
ફક્રિ ભેગાં નાચાં મસ્તીમાં
અમારે જાણવું'તું મીરા એટલે કોણ!

આ દિવાળીમાં રેશમી વાઘા મૂકી,
લઈ આવ્યા સુતરાવ કપડાં,
અમારે જાણવું'તું મીરા એટલે કોણ!

ન સૂણી ગોવળિયાની વાંસળી આજે,
માત્ર એને જોઈને જ પાભ્યા તૂમિ
અમારે જાણવું'તું મીરા એટલે કોણ!

બોલ્યા નહી આજે કે રુદ્ધિયામાં રાખો,
અરજી કરી કે મને ચાકર રાખોજી,
અમારે જાણવું'તું મીરા એટલે કોણ!

મધ્યર્થી ચંદ્રેશ ઠાકોર

જગતમાં જેની જોડ ના જોડ
એ જનની માટે
આજનો આ એક દિવસ
મેં ફાજલ પાદ્યો છે:
આભાર માનવા.

શેનો આભાર? કેટકેટલો આભાર?

મારા જન્મની યાતના સહન કરી એનો?
 અને મને શાંતિથી સુવાડવા
 હાલરડાં ગાયાં એનો?
 કે નિશાળેથી આવતાં રાહ જોતી
 ઘર ક્યારેય ખાલી નો'તું રાખ્યું
 એ અનન્ય ભેટ માટે?
 અને મીઠાઈનો પેલો છેલ્હો ટુકડો
 મને આપી દીધો એનો?
 ચારિત્ર અને જીવનમૂલ્યોની
 અનુપમ શિક્ષિકા બની એનું શું?
 મારી ઈજાયે દુખી થઈ એનું શું?
 અને પેલી માંદગીમાં
 પથારીમાં બેસી, પોતાં મુકી
 મારા દિવાયું મટે પ્રાર્થના કરી એનો?
 કે મને કોલેજમાં મોકલ્યો ત્યારે
 થોહુંક ખુલ્હું
 અને અધીક ધાનું રડી એનો?

કે પછી
 કાગડોળે કાગળની
 અને વર્ષમાં બે ત્રણ વાર વેકેશનની
 રાહ જોતી બેસતી એનો?
 અને મારી નિરાશાએ નિરાશ
 તેમજ ફ્ટેહમાં રાજીના રેડ થઈ એનો?
 અને મને પરણાવીને
 પોતાના જીવના ટુકડાની સોંપણી
 કોઈને કરી એ ઉદારતાનો?
 વળી, મારા વંશવેલાને ખોળામાં બેસાડી
 માત્ર વહાલથી જ બ્યાજ વસૂલ કર્યું એનો?
 કે હજીયે
 મને લાવતો નહીં, પણ
 માત્ર આવતો જ જોઈ ખુશ થતી એનો?

આ એક દિવસમાં
 જાગૃતિના આ થોડા કલાક
 તારો આભાર માનવામાં આમ
 ક્યાંયે પૂરા થઈ ગયા.

પણ, અરે!
 હુંતો ભૂલીજ ગયો કે
 મારા સ્વમો પાછળાની દોટમાં

હું જોજનો દૂર જઈને બેઠો
એની મૂંગી વેદનાનું શું?
અને
મારો ભણિને એકાદ પણ કાગળ નથી આવતો
એની નિરાશાનો ભાર
ઓછો થતો જ નથી એનું શું?

કઈ નહિં, મા

આવતે વર્ષે, આ દિવસે
ફરી તારો આભાર માનવા બેસીશ ત્યારે
અને એને માટે સમય ફાળવીશ ત્યારે
ગણતરીમાં ભૂલ નહીં કરું.
એકાદ બે કલાક વધુ જોઈશે
તો
મારી ઊધનો સમય થોડો ઓછો કરીને પણ આપીશ,
બીજી કોઈ ફાળવણીને
હું નહીં અહું.

બસ, મા
એક વર્ષ માટે થોલ્યી જા!
હું ફરીથી તારો આભાર માનીશ.
પણ,
મને કહે મા
તું થાકીને
ક્યાંક ચાલી તો નહીં જાય ને??

ભાષાનું સરળીકરણ..
કિશોર રાવળ

દેશવિદેશમાં ગુજરાતી સરળ કરવાના વિચારો વિચારાઈ રહ્યા છે અને એ સંદર્ભમાં હુસ્ત ઈ અને દીર્ઘ ઉને નાબુદ કરવાનું કેટલું રોચક છે? મને વીચાર આવે છે કે આ સુધારો કરવો જ છે તો સાથોસાથ પુરી ચીકિત્સા કરીને બીજા નીણ્ણયો પણ વીના વીલંબે લઈએ તો સુધારાના સીધાંતો એક ફટકે જીવનમાં વકીને ભાષાને પુરી રીતે વીકસાવી શકાય. તો થોડાં વધુ સુચનો આપું?

૧. નવા શીખનારાને એક મોટી ઉપાધી નીર્જ્ઞવ, કાલ્પનિક કે ભાવદર્શી વસ્તુઓમાં નર, નારી કે નાન્યતર જાતી વાપરવાની છે. માટે અંગ્રેજી ઉપરથી દખલો લઈને જે જે નામો નર કે નારી જાતીમાં સુરાધાથી ફાળવી ન શકો તે બધા માટે આપણે નાન્યતર જાતી અપાનાવીએ તો ભાષા કેટલું સહેલું થઈ જાય અને એ એક ઉપાધી જતું રહે? હુધ મીઠું અને છાશ ખાંદું, ધી ચોપડેલું રોટલી અને તુવેરનું દાળ, છુક છુક ગાંદું, મોટર ગાંદું અને બળદ ગાંદું બધાં સરખાં. "કાદવવાળું જોહું ત્યાં મુકી જાજમ ગંદું ન કરવું" એવું રીત છોકરાઓને એક પુરું શીસ્તથી ઉત્તારવાનું સહેલું થાય.

૨. 'જી'ને બદલે રુ, 'જી'ને બદલે 'જન', 'ખ' ને શ, 'એ'ને બદલે 'અઈ', 'ઔ'ને બદલે 'અઉ વાપરો. એટલે "નૃશાતુર અઈરાવતને લઈને નીત્યનીયમ મુજબ કુપણ અઉરંગજેબ ઉશાનું સુશી સઉદર્ય નીછાળાતો સરીતા કાંઠે નીકળ્યો અને એક જાનાની, અર્ધનજન મઉલવીને જોઈને તેનું છૂદય દ્રવતાં એક પછીસું ફેંકયું" અથવા "કુપણ કુશળાને શુંગાર કરેલી ગોપીઓ સાથે રાસ લેતા જોઈ રૂશીઓનાં ચહેરાંઓ તેમનું યઉવનનું સ્મૃતી તાજું થતાં વીકૃત થઈ ગયાં." એવાં શબ્દ-પ્રયોગો આપણું માત્રાભાસામાં નવું લાલીત્ય લાવે.

૩. 'મે'ને બદલે 'હું' વાપરવાથી ઘણાને સત્તાવતું સમશ્યા જરી પણ ન રહે. હું આ પર ઘણણું જ વીચાર કર્યો છું અને ઘણાઓ સાથે હું ચર્ચા કરી છે અને આ રસ્તો લીધું એટલે ગુજરાતીનું એક મોટું આડખીલી કે કશ્ટ દુર થઈ જશે તેનું મને પુરું ખાની છે.

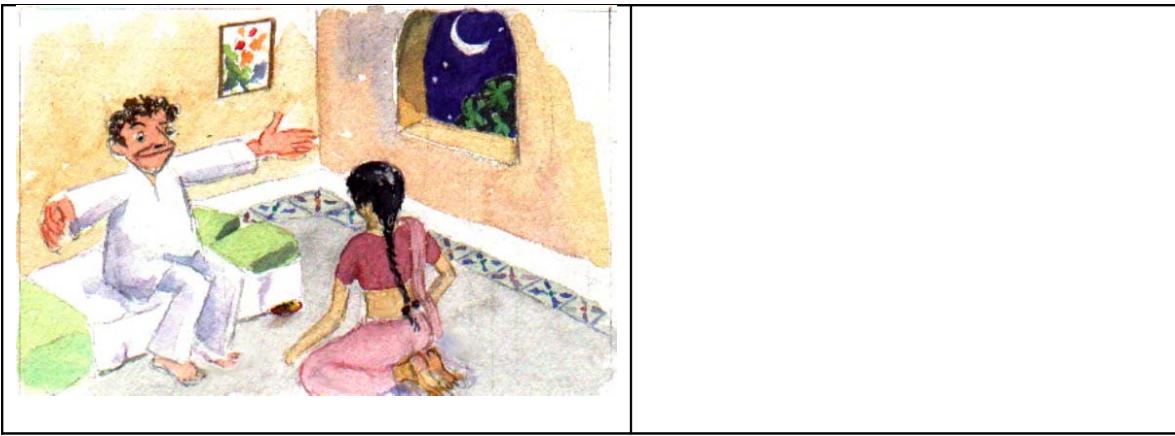
૪. 'નો, ની, નું અને ના'ને બદલે મને જપાનીજ ભાશાની જેમ એક ખાલી 'નો' જ ચલશમાં લાવવાથી વધુ સરળીકરણ ન થાય? "લખવાનો ચોપડી, છોકરાનો ચડી, છોકરીનો ફરાક, દાંતનો દુખાવો, આંખનો પીડા, વાળુનો વેળા" વગેરે કેવું સહેલું કરી નાખે?

૫. કીયાપદોમાં કર્તાનો કે, કર્મનો જાતિ કે એકવચન બહુવચન પર થતાં ફેરફારો નાબુદ કરીએ. બધા કીયાપદોનો મુળ રૂપોનો અંતે 'વું' આવે છે એટલે આ તો બહુજ સીધો છે. દા.ત. 'જવું'નો રૂપો 'હું જઉં છું, હું જઈ રહ્યો છું, હું જયો, હું જ્યો રહ્યી હતો, હું જ્યો હતો, હું જવાનો છું, હું જઈશ...' આવડે એટલે પછી "ચંદુ સુઉં છું. ભાબી જયો, તું ચોપડી વાંચ્યો, છોકરાંઓ આવીશ ત્યારે તોફાન તોફાન કરીશ" અદ્ભુત! અદ્ભુત!

૬. જે અસ્કરો કદી વપરાતાં જ ન હોય તેને યાદ રાખવાનો શું જરૂર? અનુસ્વાર વાપરવા ઉતેજન આપવો અને પરિણામે ચય્યક, મરમત, કન્ના, તમ્બુને બદલે ચંપક, મર્મત, કન્ના, તંબુ જ વાપરવા. પણ નાયક પણા નાયક બને, છોકરાંઓ વાડું ગમયને (એ મને હમેશા 'વાડે જાવું'નો સંસ્કૃત સ્વરૂપ જ લાગ્યો છે) બદલે શુદ્ધ વાંગમય બોલશે.

આ મારાં સુચનો તો પાશેરામાં પહેલું પુણી જેવું છે. કુપા કરીને વીદ્ધાનો, વીદુશીઓ, ભાશાવીજનાનીઓ અને આમાં રસ લેતું બધું સંસ્થાઓ ઘણણું જ ગંભીરતાથી, પુરું જીણવટથી અને ઉંડાણથી તેનું ચર્ચા કરી પાડું નીણ્ણય લેશે તેવું આશા રાણું છું. પણ એ પહેલાં એક અગત્યનું વાત કહેવાનું છે.

સરુને ચીતા થશે કે અત્યાર સુધીમાં જે જે લખાણું હેતેને આ નવી લીપીમાં બદલાવવાનું મોટું મહાભારત જેવું કામ કેમ હલ કરવું. પણ એ અધરું નથી. યાદ રાખો કે આ કંચુટરનું જમાનું છે એટલે દરેક જુનું ગ્રંથ, પુસ્તક, ચોપડી પુરું સરળતાથી નવજીવન પામી શકે છે. અને અમને કંચુટરવાળાઓને વાઈ-ટુ-કે પછી સારું આમદાની મળવાનું આશા ઉસું કરે. એક વખત મોટાં પાયાં પર આ પ્રવૃત્તી ચાલું થયું કે બેકારી ઓછું થાય અને આખું દેશ જાણું સમૃદ્ધી ભોગવે.

'દિવસે દિવસે વેદનાને બોધનાને સ્તરે લઈ જઈ
 કઠીરને લવિતમાં, ખટાશને માધુર્યમાં
 પરિપ્રક્રિયા એનું નામ જ વિકાસ (-ભણતર)
 રળીન્દ્રનાથ ઠાકુર'

હું વિદ્યુષી, સાહિય અને કલાને વરેલી, ભીના ભીના ભાવોના તરંગોમાં ભીજાયેલી, તરબોળ થયેલી. મારા બાપુજી કોલેજમાં ફિલ્ઝૂફી શીખવે, અને મને બાળપણથી જ પુત્ર-સમોવરી ઉછેરેલી, લાડકી, મોંચે ચાવેલી અને હિમાલયથી પણ ઉત્કૃષ્ટ શિખરોએ પહોંચી દુનિયાને મારાં તેજમાં આંજી નાખવાની મહત્વાકંશાવાળી.

લગભગ કનેયાલાલ મુનશીની મંજરી જેવી, કદાચ બે આંગળા ઉપર!
 ઘરતીકૃપ થાય ત્યારે જેમ મોટા મોટા પહાડો ઘરતીમાં ગરકાવ થઈ જાય અને લાવા રસની છોળો ઉછેળો એવું કંઈ થઈ ગયું.
 મને કોલેજમાં કોણ મારી ચેતનાને સમજનાર મળી ગયો છે તે બહુ જ અંગત વાત છે અને અહિ કહેવા નથી માગતી. હજુ પણ મારું મન ઘણું આણું હતું.

બાપુજીની પોથીનાં દિંગણાં પારખ્યાં. પ્રોફેસર હોય, ફિલ્ઝૂફી શીખવાડતા હોય, પોતાને ઉદ્ઘાનિયારદારી ગજતા હોય અને ગજાવતા હોય, પુનીને પુત્રસમોવરી માનતા હોય એ બધાનો અર્થ ક્ષણમાં ભૂલાઈ ગયો. હું સમજું છું કે કોઈ પણ બાપ કઠી કોઈ છોકરાને પોતાની દીકરીને લાયક ગજતો જ નથી હોતો. પણ એમનો એ પ્રેમ દાવાનણ નીકળણ તે ધર્યું નહોતું-અને એવું જ થયું. અને મને સમજનારો, બાપુજીના પ્રકોપથી એવો તો ઉધાઈ ગયો કે પોતાને ગામ જઈ ગ્રાસ મહિનામાં કોઈ બીજી સાથે લગ્ન કરી બેઠો.

કુટુંબમાં અભ્યક્ત એક આનંદ વ્યાપી ગયો કે ટાકે પાણીએ ખસ ગઈ. અને પછી "દીકરીને સટ પરણાવી દો એટલે બધું થાણે પડશે" તેમ માની મથુરાના પાંડાઓની જેમ મુરતિયાની નામાવલિઓ રચાણી અને મુરતિયાઓની વજાજાર અમારા ઘરે શરૂ થઈ.

મને કોઈ રસ રખો નહોતો. મારો ગુસ્સો દેખાડવાનું અમોદ સાધન મગજમાં આવ્યું. મેં કહી દીંઘું: "તમે જે પસંદ કર્શો તેની સાથે જરા પણ આનાકાની કર્યા વગર લગ્ન કરીશ. મહેરબાની કરી ને 'તને ગમ્ભો?' તેમ પૂછતા નાહિ.. ." બસ નક્કી કર્યું હતું કે હું જેમ કિંદગી આખી કંશસતી પડી રહું તેમ બાપુજીની પણ એ જ દશા કરું. પડખાં ફેરવતા એ પણ ભલે ને રાતો કાઢે. ખોટી દયા જ નહિ!

મારે માટે એક મનહરલાલ ગોતી કાઢ્યો. ડિગ્રીવાળો, પૈસે ટકે સુખી, જરા હસતું મોહું, કપડાનો ખાસ શોખ નહિ અને વળોટ નહિ. મારી ઉપર એક નજર નાખી મેલકારી ગયો અને હા પાડી દીધી.

પરિણામે અમે પરણી ગયાં.

લગનની પહેલી રાતની વાત કરું? હું શરમાળ નથી. તમે વાત જોઈને જ બેઠા હશો ખરું ને?

મોરી રાતે અમને સજાવટ કરેલ શયનપંડમાં ઠીઠી ઠીઠી હસતાં બધાએ ઘક્કેલ્યા. બારણાં થયાં બંધ.

એ તો આગળ જઈને ખાટલે બેઠા. શયાની એક બાજુના ઓશીકે માણું મૂડી લાંબા થયા. મનમાં થયું કે આ મૂરખને પણ મારા ગુસ્સાનો થોડો પરિચય કરાવું.

મેં પગ આગળની ચાદર બેસવી અને મારી બાજુનું ઓશીકું ઉપાડ્યું. જમીન પર ચાદર પાથરી, ઓશીકું મૂડી નિચે સૂઈ ગઈ. એક હાથ માથા ઉપર રાખી, મોં ફેરવી સૂતી. આખા દિવસના થાકુ કામણ કર્યું અને ધૂંધવાવાનું બાજુ રહ્યું અને આંખ

મળી ગઈ.

મોડી રાતે આંખ ઉઘડી ગઈ તો ઓરે અંધારું હતું અને મારા શરીર પર એક હુંકારું ગોદહું હતું. જરા ફરીને જોયું તો મહેરભાન કોઈ વિંઠા ન હોય તેમ એશથી ખાટલે ઊઘતા હતા. મનમાં એક વિચાર આવ્યો. આને પણ કોઈ લવતિયો લાગ્યો હશે એટલે એને ય આ વ્યવસ્થા અનુકૂળ થઈ ગઈ. મારાં મોં પર સિમત આવી ગયું. ગોદહું ઓઢી સૂઈ ગઈ.

સવારના મળસ્કે ઉડી, ચાદર, ગોદહી સંકેલી બધું ખાટલા પર મૂકી દીદું અને હળવેથી બારણું ખોલી હું દિનચયામાં પડી ગઈ.

બીજે દિવસે મનહરે નોકર પાસે થોડા બૂમબારાડા પાડ્યા. "ગાદલું બહુ પાતણું છે. એક બીજુ પલંગ પર નાખી દેજો." મને કારણ સમજાયું નહિ. પણ રાતના સૂવા ગયા ત્યારે ફોડ પડ્યો. બારણું બંધ થયે, એક ગાદલું ઉતારી લોય પર પાથર્યું અને ત્યાં મારી પથારી કરી, ઓશીકું મૂક્યું અને ચાદર અને રજાઈ સંકેલી મૂક્યાં. મારી સામે જોઈ ને કહે "શરીર ઝકડાઈ જાય હો. માણસને સરખી ઊંઘ તો જોઈએને." અને લાંબા થઈને સૂઈ ગયા.

સવારના હું ઉંહું તેની રાહ જોતાં બેસે. ઊદ્ઘાણી ગાદલાં પાછાં એકબીજા પર ગોડવાઈ જાય. હું બહાર નીકળું અને એ બે તળાઈ પર ફરી મનહરલાલ એકાદ કલાક સૂઈ જાય.

આમ અમારું લગ્ન-જીવન ચાલ્યું. મને એની દયા આવી. ગ્રષ અઠવાડિયે મને થયું કે એનો બિચારાનો શો વાંક! મારે તેને સમજવાનું તો જોઈએને. એ આટલા સંક્રાન્ત થાય તો મને પણ મારી સંક્રાન્તા પુરવાર કરવી જરૂરી લાગી!

"જરા સાંભળશો?" મેં તેમના સૂતા પછી એક રાતે વાત છેરી. તરત જ બેઠા થઈ ગયા અને મારી સામે ટીકી ટીકીને જોતા બેઠા. "તમને લાગતું હોરે કે હું આહિ નીચે જઈને કેમ સૂંધિ છું..." "ના, ના, ના, ના." કહી પાછા લાંબા થઈ ગયા. "મને એવો પ્રશ્ન થયો જ નથી અને જાણવામાં રસ પણ નથી.

હું મુંઘાણી. "પણ મારે વાત કરવી હોય તો?"

હું હૃપ દઈને ફરી ઊભા થઈ ગયા. "તો તો જરૂર સાંભળીશ. આખી રાત સાંભળતો બેસીશ. બોલ શું કહેતું છે?" મેં વિગતમાં આખી વાત કરી, મારો ગુસ્સો ઠાલબ્યો પણ પૂરી તટસ્થતાથી. કોઈ મારી ઉપર દયા ખાય તે તો મને પસંદ જ નહિ.

મારી વાત પતી ત્યારે બે પળ થોલી એ બોલ્યા. "હું કેટલો ભાગ્યશાળી હું?" અને અટકી ગયા. મને ન સમજાયું. હું વિસ્મયથી તેની સામે જોઈ રહી.

"હું મારી જાતને ભાગ્યશાળી એક તો એ રીતે ગણ્યું છું કે હું તારા બાપુજીની જગ્યાએ નથી. આટાટાલો ગ્રેમ રાખ્યા છતાં તમારું સંતાન જ્યારે સાચી સમજજણની આશા રાખે ત્યારે જ આમ સાવ બધું ઘોર્ય નાખવાનું એમનાથી કેમ થઈ શક્યું?

"અને હું વધુ ભાગ્યશાળી છું કે હું કોલેજમાં તને મળનાર એ યુવક નથી જે જીવનમાં કોઈને જ કચારેક મળતી આવી સુંદર બેટ જરા પણ બળવો પોકાર્ય વગર એમને એમ જતી કરી દે! એવું મારાથી તો ન જ થાય.

"એથી વધુ ભાગ્યશાળી તો હું હું એટલે છું કે હું મારા પેલા મિત્ર શ્યામુની જગ્યાએ નથી." તે જરા અટકી ગયા. હું જરા સત્ય થઈ ગઈ. "કોણ શ્યામુની શું થયું?"

"એ બિચારાના પણ એક સરસ કન્યા સાથે લગ્ન થયાં. લગ્નની પહેલી રાતે છોકરીએ કહી દીદું કે તેને બીજા સાથે ગ્રેમ છે અને વહેલી તકે ભાગીને તેની સાથે, લગ્ન થાય તો લગ્ન કરીને નહિ તો લગ્ન કર્યા વિના, રહેવા ઉપરી જશે. શ્યામુની કહે 'અરે એવું કેમ કરવા દઉં? તારા બાપાએ તને મારા હાથમાં સોંપી એટલે તું તો હવે મારી જ મિલકત. મારે જે કરવું હોય તે કરું!' એમ કહી પોતાનાં લગ્ન ફોક કરાવ્યાં અને પેલીને એના પ્રેમી સાથે પરણાવી દીધી."

"પણ આમાં શ્યામુના ભાગ્યની વાત કર્યાં આવી."

"એ જ કહું છું ને. એ પહેલી રાતે જ શ્યામુની પ્રેમમાં પડી ગયો અને છોકરીને પરણાવી ગાંડો થઈ ગયો. હજુ હું ગાંડો તો થયો નથી!"

થોડું થોલી તેમણે આગળ ચલાવ્યું, "મને ફૂલો ગમે-બાગમાં, વનમાં ખિલેલાં. કોઈ એને કાપીને ફૂલદાનીમાં નાખે ત્યારે મારો જીવ કળિયે કળિયે કપાઈ જાય. જોઈને, સુંધિને માણસવાની વસ્તુને ચુંટીને, કાપીને લોકોને કેમ આનંદ આવતો હશે તે મને ખબર પડતી નથી.

"તને નિરખું છું ત્યારે, તારો અવાજ સાંભળું છું ત્યારે મનમાં એટલી તૃતીય અનુભવું છું! મને બધું ભર્યું ભર્યું જ લાગે છે. તું આટલી નિખાલસતાથી, આટલા ખુલ્લા દિલે તારી વાત કાઢી શકી એટલી આત્મીયતા કેળવી શક્યો એનો સંતોષ પણ પારવાર છે. અને કદાચ તને કોઈ પણ રીતે મદદરૂપ થઈ શકું અને પેલા શ્યામુની જેમ સુધબુધ ખોઈ બેસું તો તેનો પણ સંતોષ અવર્કાનીય જ રહેશે.

"મેં એક સુંદર ફૂલ દીઠું, સુંધવા મળ્યું-બસ ભયો ભયો!"

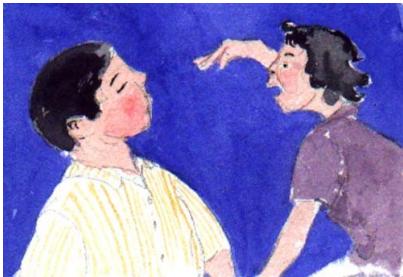
મારું હૈયું ભરાઈ ગયું. છાતીએ ડૂમો આવી ગયો. થોડી પળો પછી મન શાંત થયું ત્યારે પાલવથી આંસુ લૂછિતાં ચાદ આવ્યું કે સાચું ભાણતર તો એ કે જે તમને માર્ગ સૂઝાડે. ભણેલું કામ આવ્યું. "તમને ફૂલો ચુંટવા ન ગમે તે તો સમજ," મેં મો

ઉણ્ણું કરી એમની સામે જરા ટીખળથી હસીને જોયું. "પણ શિરીષ, બહુલ કે પારિજાતકનું વૃક્ષ જ તમારી ઉપર ઓવારીને અભિષેક કરે તો?"

તેના મોં ઉપર એક સાવ મૂરખ જેવું હાસ્ય પ્રગટ્યું. દીમે દીમે તેણે તેના બજે હાથો પહોળા કર્યા.

(પ્રેરણા: મૈત્રેયી દેવીની 'ન હન્યતે')

જાદુગર જનુભાઈ

કિશોર રાવળ

મારી અને મારા નાના ભાઈ રમેશની જોડી અદ્ભૂત હતી. દુનિયાના રહસ્યો સમજવામાં એક બીજાનો પૂરો સાથ. હું જાતજ્ઞતની યોજનાઓ ધર્યા કરું અને એ પ્રદૂષો બોલ જીલી અમલમાં મૂકે. કંઈ તકલીફ થાય તો એ વીલું મોહું કરી જવાબદારી સ્વીકારી લે કેમેક એને ખબર કે આજે નહિ તો કાલે પણ કંઈ થનગનાટ થાય તેવું જાણવા, જોવા મળશે. બીજું, મને ઉભા થઈને હાથ ઉચ્ચો કરવાનો કંઠાળો એટલે દોડાદોડી અને ચડ-ઉત્તર કરનાર હોય તો મને પણ સારું.

રમેશનું શરીર પણ જરા ઘડાયેલું એટલે એક બે થપાટો ખાવી પડી તો એને કંઈ વાંધો ન આવે. બીજું, મને વાંચવાનો શોખ અને વાંચતા આવડે પણ ખસે. રમેશ ચાર ચોપડી પાછળ અને વાંચવામાં પ્રવાહ નહિ. પરિણામે કયાંકથી વાંચીને પ્રયોગો કરવાના હોય ત્યાં મારા વગર તેનું ગાંધું ન ચાવે.

એવી અમારી જોડી.

એક હિવસ ભંડકિયામાં ખાંખાખોળા કરતાં એક લાકડાનો પટારો મણ્યો. નક્કો કાટ ખાઈ ગયેલો અને જોર કરતાં તુટી ગયો ત્યારે અંદરનો ખજાનો હાથમાં આવ્યો. એમાં કંઈ નાટકીની ચોપડીઓ મળી. નાટકના ગીતો વાંચતા હસવું આવે તેવાં હતાં. થોડા થોડા મનમાં હજું પણ ગણગણે છે.

'લવ કુશ'નું એક ગીત હતું. "દૂધડાં માત તણા પીધેલાં, તમને સાંચવશે શ્રી રામ..." મનમાં થાય કે દૂધડાં કેમ કહેતાં હશે! દૂધ પીલું જ કહેવાય. કોઈ એમ કહે કે મારે ચાર દૂધ પીવા છે?

"રંગીલી છ બીલી કોઈ આવશે ઓહી..." છ બિલાડીઓને નાટકના તખ્તા પર કેવી રીતે લાવતા હશે અને કેમ કરીને કામ લેતા હશે એ જરા અચરજ થયું. અમને ખબર કે બિલાડીઓ ખૂબ જ સ્વતંત્ર મગજની હોય છે. દુધ-દહીં ખાવા માટે પટપટ આવે પણ પછી કોઈ દીસત આપણી પાસેથી વાર્તાની ચોપડી લઈ જાય અને પછી ઓળખતો જ નથી એવી રીતે વર્તે તેવી પ્રથા બિલાડીઓની. અને એમાંય છ? નાટક જોવાં જેવું હશે, સાણું.

એક હમદર્દીએ લખેલું ગીત તો મારું ગ્રિય.

"મને ભાવે બટાટાનું શાક રે,
કારેલા કેમ ગળે ના ઊતરે ..."

"પરશોત્તમનું પારેવું ગયું પેલી

પદમણીની પાસ.

પદમણી પૂછે પારેવાને કે મારા

પીયુની શું આસ?"

પદમણી શબ્દ અમને બહુ હસાવે અને અમે બે અંગળી લઈને નાક બંધ કરીએ. અમારા ઉજી ભાલુ યાદ આવે. ભાલુની પારે જઈને કહો કે "એક વાર", તો તરત જ એક કુલો ઉચો કરી હુસું મૂકી શકતાં. તમે કહો એટલી વાર!

નાટકના વાર્તાલાપો બધાં વિચિત્ર.

"મનના મનોરથ મન મહી ધૂપાવશો ના."

"સાગના સોટા જેવી એ શોડ્ઝીને જોઈને સરસર સરિતાની જેમ મારું હૈયું સરી ગયું."

"પછી? પછી કહીને અટકી કેમ ગયા? ઉભરાતાં દૂધ પર છીનું ન ઢંકાય, હૈયાની વાતને હોઠ બીજી ન સંતાપાય."

એક વખત રમેશને તરસ લાગી હતી. પાણીયારું ઉચું એટલે બા પાસે પાણી માંગ્યું. બાએ ઉભા થઈને ઘાલો ભરી આયો. "દે પાણી." તો રમેશને એક નાટકનો સંવાદ યાદ આવી ગયો. જેમાં પાણી સાથે સરસ પ્રાસ રચ્યો હતો. અને એ બોલ્યો, "આવો મારાં મનમોહનના રાણી" અને તે દિ' રમેશને બાએ શું બંખેર્યો છે, શું બંખેર્યો છે. પાછળથી રમેશ પૂછ્યે કે બા આમ ગુસ્સે કેમ થઈ ગયાં. તો મને બ્યાલ આવી ગયો હતો. "પેલો મનમોહન કપડાં સીવવાં લઈ ગયો છે અને નથી કાપડ પાછું આપતો અને નથી કપડાં એટલે બા જરા ગુસ્સે છે." રમેશને ગળે ઉત્તરી ગયું.

મૂળ વાત પર આવીએ. પેલા પટારામાંથી એક ચોપડી મળી. નામ હતું "ફાન્સનો જાડૂ". કર્દી અજબની વાત હતી તેમાં. તમે મનમાને મનમાં ઈંચ્છો કે બીજી માણસે આમ કરવું જોઈએ તો કીધા વગર, તેની પાસે કરાવી શકો. પેલા માણસને ખબર ન પડે પણ તમારું ધાર્યું કરે.

કર્દીક કર્દીક શક્યતાઓ નજર સામે અવી. બા શાકવાળા પાસેથી શાક લેતા હોય અને મનમાં નક્કી કરીએ તો કહી કારેલા, ચીભડાં કે કટોલા ન લે. શાળામાં માસ્તર પર જાડૂ કરીએ તો દાખલા સાચાખોટા હોય તો પણ પૂરા માર્ક આપી દે. પેલી છોક-રીઓ કાબરની જેમ કલબલ કરતી ખુખુખુ કરતી મશકરી કરતી હોય તો એ બંધ થઈ જાય અને એવું પણ થાય કે આપણને આવતાં જોઈને આધી ભાગી જાય. જલ્દી પડી જાય.

દાદા ક્યારેક પગ દબાવવા બોલાવે. એ બોલાવે એટલે મંતર ધૂમંતર કરીએ એટલે "આવ, ચાલ મારા પગ દબાવ" એમ કહેવાને બદલે "હાશ, આજે સરસ પગ દબાવ્યા હો." કહીને પાવલી કાઢી આપે તો ઓર જામી જાય.

ચોપડીમાં આ કળા શીખવા માટે રીત સર એક પછી એક પગલાંઓ સમજાવ્યાં હતાં. એટલે અમારા પાડો શરૂ થયાં.

પહેલાં તો આંખમાં આંખ નાખી બેસવાનું. એક ટશે જોતાં મનમાં આપ જપવાના, "ઈકી ઈકી જૂમ, માણુડા ઝૂ..." અને નજર ટકાવવાની. સામેના માણસની આંખ જેવી નીચે પડે એટલે એ તમારો ગુલામ. પછી તમે કહો તેમ કરે.

પહેલા હું જાહુગર અને રમેશ ગુલામ એમ થયું. મેં તેને મારી જાળમાં નાખી કર્યું કે, "હું ચુકલી છો અને ઘરમાં, આગળ બોરસ-ક્ષીનું આડ છે ત્યાં જઈને ચી ચી કર." કર્દી હિ એ ત્યાં ચુદ્ઘો નહોટો પણ તે દિ' જાટ ચરીને એક ડાળ પર બેઠો. "ચી" "ચી" બોલે. જે આવે તે ઉપર જૂએ અને રમેશને જોઈને કહે "એલા ત્યાં શું કરે છે?" તો કહે, "ચી". એક કલાક તેને ચી ચી કરવા દીધું પછી પેલા મંત્રનું ધેન ઉત્તરવા મેં એક ચપટી વગાડી ત્યારે એ બંધ થયો. પણ પછી નીચે ઉત્તરતા બીક લાગી. કહે કે, "મને ઉતારો." માણીને બોલાવ્યો, એક નાની સીરી મૂકી માંડ ઉતાર્યો.

પછી રમેશ કહે કે એનો વારો. ઓણે આંખો પરોની "ઈકી ઈકી જૂમ..." શરૂ કર્યું અને હું સાપ મદારીની વાંસળી પર તોલે તેમ તોલવા લાગ્યો. રમેશે પહેલો હુકમ આય્યો તે એક બહુરૂપીમાં આવેલી એક વાર્તા વાંચવાનો. એ વાર્તા મેં સાતેક વખત રસથી વાંચી હતી એટલે હવે કંટાળો આવતો હતો. એની એ જ વસ્તુ થયા કરે એટલે બધું કંટાળા જનક લાગે. મેં વાંચી સંભળાવી. પછી મને કહે કે "આ કાતર લઈને કપાળ આગળથી લબડતા વાળનો એક લચ્છો કાપી નાખો. ફટક કરીને કાપી નાખ્યો. પછી તો મારે છ મહિના છોકરીની જેમ માથામાં વચ્ચે પેંથી પાડી ઓળવા પડ્યા અને પછી છગનની ફુકાને જઈ બરોબર કપાવ્યા ત્યારે ફરી સક્રન થઈ ગયો.

આ તો સાણું ફાન્સનું જાદુ કમાલનું નીકળ્યું. રમેશ મારા જેટલું ભણેલો નહિ પણ બુધિ ઘણી સતેજ. તેણે એક સચોટ પારખું કેમ થાય તેનો વિચાર કર્યો. રસોડામાં જઈને પાંજરે ચીની બાઅે પાટિયામાં મૂકેલું કારેલાનું શાક એક ભાગરી ઉપર મૂક્યું અને લાબ્યો અને કહે કે, "આ ખાઈ જાઓ." કોઈએ કહું છે સૌની એક સીમા હોય છે. સીમાનું ભાન ન થાય એવું પણ બને. પણ આ હુકમથી મારી સીમા આવી ગઈ. કારેલા જોઈને મેં ધાર્યું કે ફાન્સનો જાદુ સાચો હોય કે ખોટો પણ આ ન નભાવી શકાય. મેં બૂમ મારી, "કારેલા નહીં!" મારી આંખો જોઈ રમેશ પોતાની મર્યાદા સમજી ગયો. અને ત્યાર પછી અમારા જાદૂના પ્રયોગો એક સ્નોર અને સમજણથી આગળ વધ્ય.

એમાં એક દિવસ અમે આંખોમાં આંખો નાભી વશીકરણ કરતા બેઠા હતા ત્યાં જનુભાઈ આવી પહોંચ્યા. મારાથી નવેક વર્ષ મોટા. અમને વાર્તાઓ કહે, દુચકાઓ સંભળાવે, નવી રમતો શીખાવે. અમારી રમતોમાં પણ રસ લેતા. થોડી વાર અમને જોઈ ઉભા રહ્યા અને પછી પૂછ્યું કે આ શું રમત છે. મેં બહુ ઉત્સાહથી પેલી ચોપડી કાઢી દેખાઈ અને સંક્ષેપમાં ફાન્સનું જાદુ મોણ ઘાલ્યા વગર સમજાવી દીધું. એમણે ચોપડીના પાનાંઓ ફેરવ્યા. થોડું વાંચ્યું. પછી મોહું પુલકિત થઈ ગયું.

"જૂઝો, એક બીજું જાદુ કરીએ. રમેશ, તું રસોડામાંથી બાકસ લઈ આવ." વંટોળિયાની જેમ રમેશ ઉપર્યું. મને લઈને બહાર ઓટલે લઈ ગયા. મને બગીચામાં પેલેલી એક લાદી લાવવા કહ્યું. લાદી સાફ કરીને ગોઠવી. રમેશ બાકસ લઈને આવ્યો. પેલી ચોપડી રસથી વિગતમાં વાંચી પછી એમણે જાદુ સમજાવ્યું. "આ ચોપડીને બાળી ને સજીવન કરી શકાય તેવું એક જાદુ છે. જૂઝો આપણે કરીએ.." અમે ધેરો વાળીને ઉભડક બેઠા. જનુભાઈએ એક દીવાસળી લઈ સળગાવી અને ચોપડીને અડાડી. એક પાનું સળગ્યું અને તેની જાળ બીજાને લાગ્યો. જનુભાઈ કહે, "રમેશ, એક સાંઠિકું લઈ આવ તો." સાંઠિકું પળમાં હાજર. જનુભાઈ કહે કે "પહેલાં ચોપડી પૂરી બળી જીવી જોઈએ." ચોપડીમાં જવાણા પ્રસરી. એક એક પાનું પૂરી કળજીથી બાળ્યું. રાખ ઉતી ન જાય તેની તકેદારી રાખ્યો. પાનાંઓ બળતાં ગયાં, વળતાં ગયાં અને થોડા વખતમાં કાળી રાખની ટગલી જ રહી.

"ચાલો, હવે આપણે એક બીજાના હાથ પકી ફરતાં ઉભા રહીએ." જનુભાઈએ કહ્યું. અમે ઉભા. જનુભાઈ કહે "હું બોલું તે તમે મારી પાછળ બોલજો, હો."

"મલાક્કા, ઈશી બૂમ, ચિંબાના પૂ!" તે બોલ્યા.

"મલાક્કા, ઈશી બૂમ, ચિંબાના પૂ!" અમે અનુકરણ કર્યું.

"મલાક્કા, ઈશી બૂમ, ચિંબાના પૂ!" તેમણે પુનરાવર્તન કર્યું અને પછી સમજાવ્યું, "ત્રણ વખત બોલવાનું છે."

"મલાક્કા, ઈશી બૂમ, ચિંબાના પૂ!" બીજી વાર.

"મલાક્કા, ઈશી બૂમ, ચિંબાના પૂ!" જનુભાઈ ત્રીજી વાર બોલ્યા.

આંખો ફડી અમે જોઈ રહ્યા અને ત્રીજી વાર બોલ્યા, "મલાક્કા, ઈશી બૂમ, ચિંબાના પૂ!"

કંઈ ન થયું. જનુભાઈ કહે કે, "ફરી ટ્રાઈ કરીએ."

ત્રણ વખત બોલ્યા. ત્યાં કાળી રાખમાંથી એક ખૂલ્લો ઉચ્ચો થયો. "એઈ, કંઈક થવા માંડ્યું." રમેશો બૂમ મારી. હવાની એક લહેર આવી અને થોડી રાખ ઉચ્કી. અને એક નાનાં વાદળ શી ઉતી, સહેલ કરવા ચાલી નીકળી.

જનુભાઈ કહે, "મંત્ર બરોબર યાદ નહિ રખો હોય એમ લાગે છે."

રમેશને એક વિચાર આવ્યો, "જનુભાઈ, આપણે આ ચોપડીને બદલે બીજી બાળી હાત તો આપણે ઈ મંત્ર ફરી વાંચી શકત."

જનુભાઈ અવાયક થઈ ગયા, "હતારીનું. આ આઈડીએ પહેલાં આવ્યો હોત તો કેવું સારું થાત? ભૂલ કરી."

પોતાનો વિચાર જનુભાઈને પસંદ આવ્યો તે જાણી રમેશ ખુશ થઈ ગયો. જનુભાઈ તો હાથ ધોઈ વિદાય થયા. આફિત મારે માથે. પેલી લાદી અને ઓટલો સાફ કરવાનો અને અમારા બે બાબરા ભૂતો માટે બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિ શોધવાની રહી.

	સિનેમા, નાટક અને વાર્તા હર્નિશ જાની
--	--

ગામમાં કોઈને સરખાં કપડાં પહેરવાનું ભાન નહોતું ત્યારે કનુભાઈ પડી, સ્ટાર્ચ કરેલ ઈલ્લીવાળા શર્ટના કોલરમાં લાંબી ગડી વાળેલો લાલ રૂમાલ ખોસીને ફરતા. કોઈક વાર રૂમાલ બહારે રાખી ગાંઠ વાળતા. નીચે સફેદ લેંધો હોય કે સફેદ પેટ હોય પરંતુ ખખીસ બહાર લટકતું રાખવાની ફેશન એમણે ચાલુ કરી હતી. લોકો એમને કનુ પડી કહેતા, કારણ કે કનુભાઈ ગામના એક માત્ર સિનેમાના પ્રોજેક્શનનીસ્ટ હતા. પરંતુ લોકોને તે બોલતા નહોતું ફાવતું તેથી સિનેમાના પડી માસ્ટર કહેતા. અને કાળકમે તેમાંથી કનુ પડી થઈ ગયું.

કનુભાઈ દાદા માણસ. અને છોકરાઓ અમારા શિક્ષક કરતાં કનુભાઈને વધુ માન આપતાં. અમારામાંથી દરેકને મોટા થઈ કનુભાઈ જેવું થવું હતું. કનુભાઈ અફ્યાવીસ-ન્રીસના હશે. એના પર ફિલ્મોની જખરી અસર. મુંબાઈની લેટેસ્ટ ફેશનની તેમને ખબર હોય. હીરો-હીરોઈનના રોમાન્સની વાતો સાંભળવી હોય તો કનુભાઈને પૂછતું. કનુભાઈ પર સૌથી વધુ અસર હોય તો તે ફિલીપકુમારની. 'આગ્રાદ' ફિલ્મ જોયા પછી કનુભાઈએ ફિલીપકુમારની જેમ દાઢી વધારી. વિના વરસાદે કનુભાઈ પેટ ધૂટણ સુધી વાગે તો માનવું કે ફિલીપકુમારે કોઈ ફિલમમાં તેમ કર્યું હશે. તે ફિલીપકુમાર જેવી લટ રાખતા. દુનિયા આખીમાં ફિલીપકુમારના લાખો ભગત હશે પરંતુ કનુભાઈની તોલે કોઈ ના આવે. 'નયા દૌર' ફિલમ જોઈને કનુભાઈએ ઘોડાગાડી વસાવી હતી. તેથી ઘણા લોકો કનુ પડી કહેવાને બદલે તેમને નયા દૌર કહેવાનું પસંદ કરતાં. 'દેવદાસ' ફિલ્મ જોઈને કનુભાઈ ખૂબ ગંભીર થઈ ગયા હતા. દુઃખની વાત એ હતી કે એમનું ફિલ તોડનારી 'પારો' ક્યાંય હતી નહિ. છેવટે બાજુનાં ગામમાંથી રમાભાભી લઈ આવ્યા. રમાભાભી બિચારાં સાદા, અને સરળ. તેથી ઉલંઘું કનુભાઈ દેવદાસની ચંદ્રમુખીને શોધવા નીકળી પડ્યા અને તેમણે બે નરણ ચંદ્રમુખી પણ શોધી નાખી હતી. ઊભી સહકે બાજુમાં કોઈ છોકરીને બેસાડીને ઘોડાગાડી દીડાવવાની હિમત કનુભાઈમાં હતી. ગામના વડિલોને તેમના વિષે જે બોલવું હોય તે બોલે પરંતુ અમારે છોકરાઓને મન તો તે દાદા હતા દાદા. ઘોડાગાડીની સહેલ અને મફત સિનેમા કોઈ પણ છોકરીને પટાવવામાં કનુભાઈને ખૂબ જ ઉપયોગી હતાં. મને રમાભાભીની ખૂબ દયા આવતી.

કનુભાઈ રંગીલા માણસ અને ફિલના રાજા. તેમણે ગોપાનો ઉદ્ધાર કર્યો. ગોપો મારો મિત્ર હતો. ગોપાનું મૂળ નામ ગોપીયં અને તેની ફરીએ ટૂંકું કરી ગોપો કર્યું હતું. ઘણાં લોકો એને હૈદરઅલી કહેતાં. હૈદરઅલી કોણ હતો તે અમે ઈતિહાસમાં ભક્ષ્યા હતા. તે એક સાથે એકલીસને સાંભળી શકતો હતો. ત્યારે ગોપાને એક વાત એકલીસ વખત કહેવી પડતી. કદાચ આ એની ટેવ નાનપણથી પડી હશે. ખરું પૂછો તો ગોપામાં અવગુશ નહોતા પણ ગુણોનો અભાવ હતો. અને આને કારણે ગામની દરેક વ્યક્તિને તે પ્રિય હતો. વ્યક્તિમાં જે ગુણ હોય તેના વખાણ કરીએ તો તે જેટલી ખુશ થાય તેનામાં જે ગુણ ન

હોય તેના વખાણ કરીએ તો બમજી ખુશ થાય. હું ગોપાને કહેતો કે 'સાલા, તું બહુ સ્માર્ટ છો. તારી બુદ્ધિ હૈદરઅલી જેવી છે' એની બા 'ગોપા ઉઠ, ગોપા ઉઠ' ની બૂમો એક કલાક પાડતી ત્યારે ગોપો હાલતો. બીજા અવગુણની વાત જવા દઈએ તો પણ આ મોડા ઊઠવાનો અવગુણ તેને પૂજારી બનાવવામાં બાધક હતો એમ કરણાશંકરનું માનવું હતું. ગોપાના બાપા કરણાશંકર શીતળા માતાના મંદિરના પૂજારી હતા. ગામના પાણીમાં કાંઈ કસ નહિ તેથી બાળકોને શીતળાની માંદગી આવ્યા કરતી, અને લોકો બાધા, માનતા માટે મંદિર જતાં રહેતાં. ગામમાં દર વરસે શીતળા સાતમે મંદિર પાસે મેળો ભરાતો તેની કરણાશંકરને કમાણી ખૂબ સરસ હતી. તેમની ઈચ્છા ખરી કે દીકરો પૂજારી બને. પણ દસ વરસની ઉભરે જ બાપાએ લીધેલા એસ્ટિટ્યુડ ટેસ્ટમાં ગોપો નાપાસ થયો.

તેના બાપુજી યજમાનના કપાળે ચાંદલો કેમ કરવો એ ગોપાને શીખવાડતા હતા. હું પણ બેઠો હતો. બાપુજીએ તિલકનું ધાર્મિક મહાત્મ્ય સમજાયું અને ગોપાને ગુંઘાલી દીધો. ચાંદલો કરવામાં કાઈ બે આંગળીઓ વાપરવી અને કેમ વાપરવી તેનું રહસ્ય સમજાવીને ગોપાની બુદ્ધિને થકવી નાખી. બાપુજીએ તેની વચ્ચાલી બે આંગળીઓ કુંફમાં બોળાવી. તેમણે કહ્યું, "બેટા મને ચાંદલો કરો." તેમણે તોકું લંબાવીને ગોપા સામે કપાળ ધર્યું. ગોપાએ બે આંગળા ઊચા કરી નિશાન લીધું. આ જ વખતે ગોપાની બાબો કહ્યું, "આમ જૂઓ તો, તમને બહાર કોઈ મળવા આવ્યું છે." અને કરણાશંકરે તોકું તે તરફ ફેરવું અને ગોપાએ પોતાની સામે ધરેલા કાન પર બે ટયકાં ઢોકી દીધાં. આમ ગોપાની પૂજારીની કેરિયર પર પાણી ફરી વધ્યું.

ગોપાને બહુ યાદ ન રહેતું એનો અર્થ એવો નહિ કે તે ડફોળ હતો. કાઈ વાત યાદ રાખવી અને કાઈ નહીં તેની પ્રાયોરિટીમાં જ ગરબડ થઈ જતી હતી. બાકી તો તે અમારા ગામથી વડોદરા જતી ગાડીના બધાં સ્ટેશનના નામ કડકડાટ બોલી જતો. અમારું ગામ આમ નાનું હતું. દરેક જણ દરેકને ઓળખે. આજાદી પહેલાં અંગ્રેજ સરકારે અમારા ગામમાં જેમને જાસુસ બનાવ્યા હતા તે કીફુભાઈનું ધર તો નાના છોકરાં પણ અજ્ઞાયાને બતાવે. હવે આવા ગામમાં જૂની એસ.એસ.સી. નું સેન્ટર કયાંથી હોય! હું પરીક્ષા આપવા સુરત ગયો અને ગોપો પરીક્ષા આપવા વડોદરા ગયો. સૌ પરીક્ષા આપીને ગામમાં પાણી આવી ગયાં પણ ગોપો ન આવ્યો. પાછળથી બબર પડી કે ગોપો કલાંદિર ટોકિઝમાં તોરકીપર થઈ ગયો છે આથી કરણાશંકર પર દુઃખનો પહાડ તૂટી પડ્યો. તે જોતે વડોદરા જઈને ગોપાને પટાવીને પાછા લઈ આવ્યા.

કનુભાઈમાં પણ ગુણોનો અભાવ હતો. છતાં તેમણે કરણાશંકરના છોકરાનો ઉદ્ધાર કર્યો. પોતાની સિફારસ વાપરીને સત્યવિજય ટોકીજાવાળા રમણભાઈ શેઠ પાસે ગોપાને તોરકીપરની નોકરી આપવાડતી. ગોપાની નોકરી કાઈ સહેલી નહોતી. પાંચ તોર અને એક તોરકીપર. ગોપાએ નવી પદ્ધતિ દાખલ કરી હતી. તે કંપાઉન્ડમાં ઊભો ઊભો ટિકિટ ફાડતો હતો અને પછી લોકોને દાખલ થવા દેતો. સાથે લોકોના ચહેરાઓ યાદ રાખવા પ્રયત્ન કરતો. જ્યારે થિયેટરમાં તોકિયું કરતો ત્યારે બધું ભૂલી જતો. અને ચાલુ પિક્ચરે શાંતિથી બેસીને ફિલ્મ જોવાનું બાજુએ મૂકીને ટિકિટ ચેક કરવા તેને જવું પડતું. હાથમાં ટોર્ચ પકડી ટિકિટ ચેક કરવી પડતી. આમ કરતાં કોઈના મોં પર લાઈટ જતી તો તે બ્યક્સિટ બૂમ પાડી ઊઠતી. મરદ અને સ્ત્રી સાથે બેઠાં હોય તો ગોપો ટિકિટ પણ ચેક ન કરતો. જો ભૂલથી સ્નીના મોં પર લાઈટ ફેંકાઈ જાય તો? ગોપા પર રમણભાઈ શેઠ ખુશ રહેતા. ગોપો તબલ ચેકિંગમાં આઈ દસ મફતિયાઓને રોજ પકડતો.

આ થિયેટર નાનું પણ અધ્યતન હતું. તેમાં પંખા પણ હતા. ઘણા લોકો ત્યાં પંખા જોવા આવતા. રોજ રાતે નવ વાગે એક શો થતો. થિયેટરમાં બીજા માળે પ્રોજેક્શન રૂમ હતો. કનુભાઈ પછી પોતાના મહેમાનોને પ્રોજેક્શન રૂમમાં બેસાડતા. ત્યાં બે પ્રોજેક્ટર હતાં અને એક સ્લાઇડ પ્રોજેક્ટર હતું. તેમના મહેમાને આદેરખબર બતાવવાના પ્રોજેક્ટરના કાણામાંથી ઊરી ખુરશી પર બેસીને ફિલ્મ જોવી પડતી હતી. નીચે સિનેમા હોલમાં ગ્રાન્ટ ફ્લાસ હતા. અને એક છેડે ઉપલા ભાગમાં ઊચે છ સીટનું એક બોક્સ હતું આ રમણભાઈ શેઠના મહેમાનો માટે વપરાતું હતું. ત્યાં રમણભાઈ કુંભીજનોને અને ગામનાં અગેવાનોને આમંત્રતા. તેમની ચા પાણીની સગવડ ગોપાએ કરવાની રહેતી.

કનુભાઈ પછી મને અને ગોપાને પ્રોજેક્શન રૂમમાં આવવા દેતા અને ઘણીવાર એક પ્રોજેક્ટર ચાલતું હોય ત્યારે બીજાંને કેમ તૈયાર કરતું તે બતાવતા હતા. મને તો ફિલ્મ રિવાઈન્ડ કરવાનું કામ પણ આપતા હતા. અને જ્યારે બધું બરોબર ચાલતું હોય તો એમની જીવન જીવવાની ફિલોસોફીની વાતો કરે. "તે કહેતા, 'ચાર, નાર અને ચાકર માથાથી નીચે જોઈએ.' ચાર એટલે ધાસ, નાર એટલે પત્ની અને ચાકર એટલે નોકર તો આપણા કરતા નીચા જોઈએ. પોતાના ધરમાં પોતે તેવા બાદશાહ છે તેની વાતો કરતા. રમણભાઈને કેવા કંટ્રોલમાં રાખે છે તેની વાતો કરતા. જ્યારે કનુભાઈ આનંદમાં હોય ત્યારે કહેતા કે, 'થોડા મોટા થાવ પછી તમને ગુરુવિદ્યા આપીશ કે ધરની સ્ત્રીને કેવી રીતે કાખુમાં રાખવાની.'

ગોપો અને હું એસ.એસ.રી. પાસ થઈ ગયા. શિક્ષણનું ધોરણ ઉત્તરતું થયું કે શીતળામાની પ્રસાદી ગણો કે ગોપાની યાદશક્તિમાં સુધારો થયો- વગેરે જે ગણો તે પણ ગોપાનો સેકડ ફ્લાસ આવ્યો હતો. એમ છતાં ગોપાએ ફિલ્મલાઈનમાં ડોર્ફિપર તરીકેની કેરિયર બનાવવાનું નક્કી કર્યું હતું.

એક દિવસે ગોપાએ ગજબ ગજબ કર્યો. રવિવાર હતો. ગોપાએ મને નવી લાગેલી દિલ્હીપકુમારની ફિલ્મ જોવાનું આમંત્રણ આખ્યું હતું. હું રાતે આઠ વાગે ત્યાં પહોંચી ગયો. મેં ગોપાને લાઈટો સણગાવવામાં અને પંખા ચાલુ કરવામાં મદદ કરી. તેમાંથી પ્રોજેક્શન રૂમમાંથી કનુભાઈની બૂમ સંભળાઈ. "ગોપા, ઉપર આવ." ગોપા સાથે હું પણ ગયો. તો ત્યાં મેં જોયું કે કનુભાઈ સાથે એક રૂપાળી બાઈ હતી. બીડી પીતી હતી. મને લાગ્યું કે કોઈ હલકા વરણની હશે. કનુભાઈ બોલ્યા, "જો ગોપા, તું મારે ઘરે જા અને તારી ભાબીને કહી આવ કે હું રાતના શો પછી રમણભાઈ શેઠ સાથે વરોદરા જવાનો છું. આવતી કાલે વહેલી સવારે પ્રોજેક્ટરના કાર્બનના સણિયા ખરીદવાના છે, અને બધોર સુધીમાં પાછા આવી જઈશું."

ગોપો બોલ્યો, "કાર્બનના સણિયા? આપણી પાસે સ્ટોર રૂમમાં એક બોક્સ પડ્યું છે." દુનિયામાં લુચ્યાઈ અને અસત્યનો સામનો કરવો અધરો નથી પણ સત્યને ખોટું પાડવું ખૂબ અધરું હોય છે. તેમાં પણ ભૂળપણથી વીટાયેલું સત્ય અભેદ હોય છે. કનુભાઈ સત્યને ઘોળીને પી ગયા હતા. તેમણે કહ્યું, "તારું ડહાપણ રહેવા દે અને જા. મેં જે કહ્યું છે તે કહી આવ. અને હા, સામેની હોટલમાંથી બે કડક ચા અને બે મસાલાવાળા પાન લઈ આવ. એક ચારમિનારનું બોક્સ પણ લાવજો." ગોપાને કાંઈ સમજ ન પડી. પણ ચાનું કહેવા માટે ચાલતી પકડી. મેં પાછા વળીને જોયું તો બાઈ મરક મરક હસતી હતી. અમે બજે લોકોની અવરજન ચાલુ થાય તે પહેલાં કંપાઉન્ડમાં પાછી છાંટવા માંડ્યું.

પછી ગોપો ટિકીટો ફાડવાના કામે લાગ્યો અને હું એક ખુરશી પર બેસી પિફ્ફચર જોવા બેસી ગયો. ઇન્ટરવલમાં મેં ગોપાને યાદ કરાયું કે કનુભાઈને ઘરે સંદર્શો આપવાનું ભૂલાય નહિ. ગોપાએ જવાબમાં તોકું ધૂણાથ્યું. જ્યારે પિફ્ફચર પૂરું થવા આવ્યું ત્યારે કનુભાઈએ ઈશારો કર્યો. કનુભાઈનો ઈશારો એ કનુભાઈ અને ગોપા વચ્ચેનો સંકેત હતો. ચાલુ ફિલ્મે કનુભાઈ લેન્સ પર આંગળી હલાવતા. ઓડિયન્સને લેન્સ પર જીવું ઘણે એવો ભાસ થાય અને ગોપા સમજી જાય કે કનુભાઈ બોલાવે છે. પિફ્ફચર પૂરું થવાને પાંચેક મિનિટ હશે. હું ગોપા સાથે ઉપર ગયો. કનુભાઈ કહે, "પછી ઘરે તારી ભાબીને કહી આવ્યો કે નહિ?" ગોપો ભોળે ભાવે બોલ્યો, "અરે, તમને કહેવાનું તો ભૂલી ગયો. ભાબી મને નીચે જ રમણભાઈ શેઠ સાથે બોક્સમાં મળ્યા. તમને ખબર છે? અમે પણ દિલીપકુમાર ગમે છે."

મનમાનીતી

Fly away home

અકાગે, અક્ષમાતાને કારણે, ૧૧ વર્ષની એઈભી.મા ગૂમાવી બેસે છે અને ઘણા વખતથી વિખુટા પડી ગયેલાં બાપ-દીકરી ભેગાં થાય છે. બાપ રહે કેનેડાના વગડામાં પોતાની એક વર્કશૉપ વચ્ચે. એક બાજુ એરણ પર લોઢાં ઘડતો જાય અને બીજી બાજું રસોડે કંઈ બખખાવતો હોય. કંઈ અવનવી યાંત્રિક કૃત્યકારોના તુકાઓ આવે, ઘરાક શોધી એને માટે ઘડે. એક ધૂની જીવન ગાળતા માણસને માથે દીકરી ઉછેરવાની જવાબદારી આવી ગઈ.

જંગલો કાપી નવી વસાહતો ઊભી કરી પૈસા બનાવવાવાળાઓ મશીનરીના ધોંઘાટથી ઈડા સેવતાં કેનેડા ગીજને ઉડાડી મૂકે છે અને થોડાં ઈડાં એઈભીને મળી આવે છે. ગીજ મશીનોના ત્રાસથી ભયનીતિ થઈ જાતું બદલાતા, વેહેલાં વહેલાં દક્ષીણ બાજુ ઉપડી ગયાં. એઈભીને ઈડામાંથી બચ્યાઓ થવા દેવાનો વિચાર આવે છે. ઈડા કૂટ્યે બચ્યાઓ, કેનેડા ગીજની પ્રણાલિકા મુજબ, પહેલી જોઈ તે મા કહી એઈભીને પોતાની મા સમજી બેસે છે. સરકારી અમલદારો માને છે કે આ બચ્યાઓ એકલાં, માબાપ વગર ન ઉછરી શકે એટલે એનો ઉકેલ લાવવો જોઈએ.

આ સંઘર્ષમાંથી, બાપ દીકરી ફરી એક બીજાની હૂંફ કેમ મેળવે છે તેની એક સુંદર વાત સર્જય છે. આ ફિલ્મમાં ઘણી અદ્ભુત રીતે કંચ્ચુટરનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. સરસ પરીક્થા હોય તેને કદી કંચ્ચુટર આહું નથી આવતું એની પ્રતીતિ થાય છે અને વાતાના સાધનો કરતા વાતકાર સર્વોપરિ જ રહેશે તેની ખાત્રી કરાવે છે-કોઈને શંકા હોય તો.

કુંભનાં સૌ માણસોએ સાથે જોવા જેણું આ ચિત્ર છે.

The glass slipper

'સિન્ડરલા'ની પરીકથા ઘણાએ જૂદાં જૂદાં રૂપમાં કહી છે. પણ આ એમાં જૂદી તરી આવે છે. તરી આવવાનાં બે ગ્રાસ કારણો છે. એક તો કિશોરી લેસ્લી કેરોન સિન્ડરસ, સિન્ડરલા તરીકે. સાવકી માને પનારે પેટ્લી હંમેશા ધૂળ, માટીમાં રગદોળાતી આ છોકરી, વિચારના વમળોમાં પડી જતાં અને સોનેરી સપનાં જોતાં એક પળમાં ભૂત જેવી લાગતી અને બીજી જ પળે રૂપરૂપના અંબાર જેવી પરી થઈ શકે એ એક અદાકારીનો સુંદર અનુભવ કરાવે છે. હોઝે ફચર સંવેદનશીલ રાજકુલ્વર છે અને પોતાના ગોઢિયા પાસે નાનપણાનું એક દૃષ્ય યાદ કરે છે, "નાનો હતો અને મેં એક મૈયત જતાં જોઈ અને તે વખતે એક ભૂરી આંખોવાળી છોકરી ધ્રૂસ્ક ધ્રૂસ્ક રડતી હતી એ વખતની કરુણતા મનમાં એવી તો ખટકી રહી છે..." પરીનું જાદૂ થતાં કોળાની ગાડી કે ઉદરોના ઘોડા કર્યા વિના પણ મૂળ વાતાનું વશીકરણ જાળવી રાખ્યું છે અને સુંદર નૃત્ય-ગીતો સાથે વહી લીધું છે.

'Motiba's Tattoos' by Mira Kamdar

ઉનિશ મા અને ગુજરાતી પિતાની દીકરી મીરા કામદાર અમેરિકામાં ઉછરેલી, ભણેલી અને એકદમ સ્કૂરણા થઈ કે મારા મોટીબા વિષે કંઈ લખ્યું. એક ટેઇપ રેકોર્ડર, એક વિડિયો કેમેરા અને તૂટક તૂટક ગુજરાતી - બસ એટલા જ સાધનો સાથે જેતપુર, જસદણ ઉપરી ગઈ.

મોટીબાને પૂછ્યું, "તમે નાનાં હતાં ત્યારે કઈ કઈ રમતો રમતાં હતાં? કે કયા ગીતો ગાતાં હતાં? નાનાં ગામમાં છોકરીઓ માટે જીવન કેવું હતું?" મોટીબા અવાફ્ફ થઈ ગયાં. "આવું તો મને કોઈએ કહી પૂછ્યું નહોતું!" અરે, મોટીબાનું નામ પણ ઘણાં જાણતા નહોતાં, બસ મોટીબા તરીકે જ ઓળખાય! મોટીબા સાથે ભવે ભમી, ભટકી, બેસીને તડકા માર્યા, સંગાથે કુણદેવીને માણિએ ગઈ, મનભાવતી ગુજરાતી વાનગીઓ બનાવતા શીખી અને તેમાંથી ઊભી થયેલી આ એક કથાંજલિ મન તરબોળ કરી દે છે. હેત હોય ત્યાં સંસ્કૃતિઓના પડા આડા નથી આવી શકતા એની પ્રતીતિ થાય છે

Amores Perros

આર્ટ બુગે

(આર્ટ અમારી દોસ્ત છે અને ફિલ્મ, ચોપડીઓ અને નાટકોનો કીડો. અંગ્રેજમાં અવરનવાર પ્રતિભાવો લખી મોકલે છે. આ એક અનુવાદ કરી અહીં આપ્યો છે)

આ મેઝિસકો સિટીની વાત છે સ્પેનિશ ભાષામાં. જરા લાંબી, થોડી ખૂનખાર અને મનને પૂરાં સંકાળમાં લે તેની તેથારી હોય તો ખૂબ જ સુંદર ફિલ્મ છે. ગાડીનો એક અક્સમાત આ ફિલ્મના પાત્રોને લેગાં કરે છે. બધામાં એક વસ્તુ સર્વસામાન્ય અને તે કૂતરાંઓ તરફનો પ્રેમ, જે તેમના જીવનમાં સૌથી અગત્યની વાત છે. અક્સમાત પહેલાંની અને પછીની જિંદગીની વાતોમાંથી ગ્રાસ જૂદી જૂદી વાતાઓ ઊભી થાય છે. એક પળ પણ કંટાળો ન આવે તેવી આ ફિલ્મ ફિલ્મોના રસિયાઓ માટે જરૂર જોવા જેવી છે-નબળાં વદ્યવાળાંઓ જરા દૂર રહે એટલી જ ચેતવાડી આપીશ. "આનંદની સરવાજી" કૂટે તેવી ફિલ્મો કરતાં તદ્દન ઊંઘી જ છે પણ કહાણી કહેવાની શક્કિત અને સારી ફિલ્મ કેમ બને એનું એક સરસ ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે.

	<p>ટચ્કુડાં કાવ્યો</p>
	<p>શોભા શાહ</p> <p>ધરતી! તું તો બસ પ્રૂજ પણ કૃટકેટલા જીવ થીજુ ગયા...</p>
	<p>ગિરીશ વૈદ</p> <p>નભ જડે તો કહેજો સૂરજ પડે તો કહેજો ખોવાઈ છે ખુશ્ભૂ સૂક્ષ્માયેલ ફૂલની આડી અવળી ક્યાંક મળે તો કહેજો</p>
	<p>કિશોર રાવળ</p> <p>ધખતો દિન થંબે ઘડિક વાર ગાડી ભૂંગળે</p>
	<p>કિશોર રાવળ</p> <p>વૈશાખને દિ’ મઢે બળતો સૂર્ય તારી આંખો સોને!</p>

	<p>કિશોર રાવળ મારું ઉક્યન</p> <p>શબ્દને શબ્દોમાં ગુંથી, હાથમાં પકડી હાથ, અડખે પડખે ઊભા રહી, ઉગલે ઉગલાં ચાલી, હોઠને હોઠથી ચૂભી, પ્રેમમાં હું ઉડતો ચાલ્યો.</p>
	<p>નરેંદ્ર પંડ્યા તરંગ</p> <p>તરંગ ઉઢે: પ્રશાંત જળમાં: હસે પથરો!</p>
	<p>નરેંદ્ર પંડ્યા કિરણ</p> <p>લેટી વાદળ નહાય સૂર્ય કિરણો: રંગે ધનુષ</p>
	<p>નરેંદ્ર પંડ્યા પારેવાં</p> <p>વીજળી તારે લટકે તોરણ કે બેઢાં પારેવાં?</p>

	<p>નરેંદ્ર પંડ્યા ભાનુ</p> <p>ભર ચોમાસે ભટકતાં મેઘલાં વરસ્યો ભાનુ.</p>
	<p>નરેંદ્ર પંડ્યા ચોમાસું</p> <p>વાદળ કૂટ્યાં વધાવે વસુધરાઃ ઉંઘું ચોમાસું</p>
	<p>જ્યન્ત મહેતા રાતનો સૂરજ</p> <p>એટલો અંધકાર પીધો, આ દીવાએ કે, ઉખાના સ્વમાં સહુ ડગમગ રહ્યાંતાં રાતભર ને સવારે સૂર્ય પણ અવકાશમાં લથડી પડ્યો!</p>

વાનગી	હાંડવો કોકિલા રાવળ
--------------	-------------------------------------

સ્વાદમાં તનમનાટ કરી નાખે તેવો, અંદરથી મજાનો પોચો અને બહાર કડક પોપીવાળો આ હંડવો નાસ્તામાં ચા સાથે,
વાળું દૂધ કે ગોળકેરી સાથે જામે. વધેલો હોય તો બે ચાર દિવસ આસાનીથી સંઘરીને ફરીથી માણી શકાય!

સામગ્રીઓ

કમ પ્રમાણ માપ સામગ્રી

- ૧ ૧/૨ કપ ચાણાની દાળ
- ૨ ૧/૨ કપ મગની દાળ
- ૩ ૧/૨ કપ તુવેરની દાળ
- ૪ ૧/૨ કપ અડણની દાળ
- ૫ ૨ કપ સાદા ચોખા
- ૬ ૧/૨ ચમચી મેથીના દાઢા
- ૭ ૧ ૧/૨ કપ દહીંઠી
- ૮ ૧ ચમચી જીજું ખમજોલું આઢુ
- ૯ ૪-૫ બારીક સમારેલાં, તીખાં, લીલાં મરચા
- ૧૦ ૪-૫ કળી બારીક સમારેલું લસણ
- ૧૧ ૩ ચમચી મીઠું
- ૧૨ ૧/૮ ચમચી છિંગ
- ૧૩ ૧/૪ ચમચી હળદર
- ૧૪ ૧/૨ ચમચી ઘાણા-જરું
- ૧૫ ૧-૨ ચમચી અથાશાનો સંભાર
- ૧૬ ૧ ચમચી 'ઈનો'
- ૧૭ ૮ ચમચા તેલ
- ૧૮ ૧-૨ સૂક્ષ્મા, લાલ મરચાં
- ૧૯ ૧ ચમચી રાઈ
- ૨૦ ૧/૨ ચમચી આખું જરું
- ૨૧ ૧/૮ ચમચી છિંગ
- ૨૨ ૪-૫ પાંદડી મીઠો લીમડો
- ૨૩ ૧ કપ બારીક કાપેલો કાંદો
- ૨૪ ૨ ચમચા તેલ

રીત

૧ ચાર દાળ, ચોખા અને મેથીના દાઢા ટૂબાડૂબ નવશેકા પાણીમાં ૪-૫ કલાક પળાવી રાખો.

૨ પાણી નિતારી, એક બ્લેંડરમાં એક એક કપ નાખી વાટી નાખો અને જરૂર પડે તેટલું પાણી નાખો. જીહું ખીરું બનાવવા જરૂર પૂરું પાણી નાખો. તેમાં જેરીને દહીં અને સાથે ૮થી ૧૫ નંબરની સામગ્રીઓ નાખી, ૮-૧૦ કલાક જરા ગરમ જગામાં ઢાંકીને મૂકી રાખો.

૩ અવનને ૪૦૦ ડિગ્રી ગરમ કરવા મૂકો. અવનમાં મૂકી શકાય તેવા વાસણમાં બરોબર તેલ લગાડો. ખીરામાં ઈનો નાખી બરોબર ધૂણી એકરસ કરો અને તૈયાર કરેલ વાસણમાં એકથી સવા ઈંચ જેટલું ઊંચું પાથરો.

૪ એક તપેલીમાં તેલ, સૂકાં મરચાં, રાઈ, જીર્ણ, હિંગ, ભીઠો લીમડો નાખી ગરમ કરો. તેલ ગરમ થાય એટલે જરા ઢાંકી દો. તડ તડ અવાજ ધીમો પડે એટલે અંદર કાંદા નાખી ધીમા તાપે હલવતા રહો. કાંદા જરા બદામી જેવા થાય એટલે સગડી ઉપરથી ઉતારી ચમચે ચમચે ખીરાં ઉપર એક સરખા પાથરો અને પછી ઉપર તલ ભભરાવો.

૫ અવનમાં ૩૦-૪૦ મિનિટ જેટલો રાખો. બદામી-કથ્થાઈ પોપડી થાય એટલે બહાર કાઢો. પાંચ દસ મિનિટ ઠરે એટલે ઉપર તરતું તેલ અંદર ઉતારી જશો. ચારે બાજુએ પાતળી છરી ફેરવી હાંડવાને વાસણથી છૂટો પાડો. ટુકડા કરી બીજા વાસણમાં કે ટ્રેમાં કાઢો.

ભજિયાં

ભજિયાં એટલે ભાંગયાનો લેનુ, થાકયાંનો આધાર. ગમે ત્યારે, ટુંકી મુદ્દતમાં તૈયાર થઈ શકે. ગરમાગરમ, બધા સ્વાદીને અનુકૂળ. એક બટકે ખવાય તેવી સાઈઝ. બટેટા, કાંદા સૌને ફાવે. ઋતુમાં કાચી કેરી વાપરો, અઘકચરી કેરી વાપરો. ગળ્યું ખાવાનો ચટકો હોય તો પાકી કેરી કે કેળાં, તીખ્યું તમતમતું ભાવે તો સરસ ચીડીયાં મરચાં લો. વાયુની બીક લાગે છે? મારાં ભાલ્યી કહે "નાખો અજખો, તો થાય હજખો". આ ખાટી-મીઠી-તીખી-તૂરી વાનગીઓ માણો!

એક પરિચય

કિશોર રાતન

(કાર્લોસ વાલેસ ગુજરાતમાં બધે ફાધર વાલેસ તરીકે તો સૌને પરિચિત છે. આજે નિવૃત્ત થઈને સ્પેઇનમાં રહે છે. મારી જેમ એમને પણ ઈન્ટરન્ટનું માધ્યમ પૂરું હૈયે વસી ગયું છે. અંગ્રેજ અને સ્પેનિશમાં તેમનું આ પત્ર (["http://personales.jet.es/cvg/"](http://personales.jet.es/cvg/)) મહિનામાં બે વખત બદલાતું રહે છે. તેમની બિનસાંગ્રાન્થિક રીતે જીવનનો આનંદ હુનિયા-માં ફેલાવી રહ્યા છે અને એમજો અનુભવેલો અહોભાવ કશા દંબ, કશા પાંડિત્ય વગર બહુજ સરળતાથી, સહજતાથી પીરસી રહ્યા છે. અહિ તેમના છેલ્ખા અંકમાથી એક બે વસ્તુ રજૂ કરું છું.)

નાની નાની વાતો

હોજે ઈજનાસિયો ગ્રાણ વર્ષનો છે. તેને નિશાળેથી લેવા હું તેના પિતા સાથે એક બપોરે ગયો. હોજે તેના એક દોસ્ત પાસે એક રમકડાની મોટરની માલિકીના હક્કો પુરવાર કરી નિશાળી બહાર આવ્યો. શિક્ષકને ચૂમી, એક સ્કેટ ઉપરથી કૂદકો મારી અમારા બે વચ્ચે હાથ પકડી ટિંગાતો ઘરબણી વખ્યો. એને પૂર્ણાં કે તો લંચમાં હું ખાંચું તો કહે, "હું નાનો હતો લારે મને માછાલી ભાવતી હતી, પણ હવે મોટો થયો એટલે મને ઓરતો ઊતરો ગયો છે અને હું એ નથી ખાવાનો." જૂઓને, આ ગ્રાણ વર્ષના ટાબરિયાને સાંભળો તો થાય કે જીવન હવે કેટલું વહેલું શરૂ થાય છે અને કેટલી ઝડપથી આગળ વધી રહ્યું છે.

એક વખત હું રસ્તે જતો હતો અને ઈચ્છા અનિચ્છાએ મારે કોઈની સેલ્યુલર ફોન પર ઊચા અવાજે થતી વાત સાંભળ્યા વગર છૂટકો ન રહ્યો. બૂમ મારીને એ ભાઈ વાત કરતા હતા, "જો બરોબર ધ્યાન દઈ હું કહું તે સાંભળ. તારું માણું કિજ ખોલી અંદર ઠારવા મૂકી દે-રહેવા દે, ફીઝરમાં બને તો ફીઝરમાં મૂક, અને જેટલો વખત રાખી શકાય તેટલો વખત રાખી મૂક-હું પહોંચું ત્યાં સુધી તો ખરું જ. જો કઈ હંકુ પડે છે કે નહીં!.." પેલા ભાઈએ ફોન બંધ કરી દીધો. ફરી પાછો પળમાં એકમાં ફોન ખોલી, નંબર ડાયલ કરવા લાગ્યો. હું ત્યાંથી સરકી ગયો.

એક વખત હું સ્ટેશન પર ગયો અને ભીત પર લગાડેલ નકશો જોઈ તે દિવસનો કાર્યક્રમ યોજવા તે તરફ ઉપડ્યો પણ ત્યાં સુધી જઈ ન શક્યો, હિસ્મત ન ચાલી. હું એ બાજુ જવા ગયો ત્યારે નકશાને અઢેલીને, માંડ માંડ સમતૂલ્ય જાળવી રાખતાં, એક યુવતી અને એક યુવક પૂછ જ ગાડ આલિંગન સાથે ચુંબનો કરવામાં રત હતાં. તેમનાં આ પ્રદર્શનમાં મારાથી વિક્ષેપ કેમ પડાય? મને થોડો કોલ પણ થયો હશે-કે અદેખાઈ? કોને ખબર? આવી રહેલી ટ્રેઇનના અવાજોથી ખેટર્ફોર્મ ભરાઈ ગયું, એ બસે જણાયે એક બીજા સાથે અટવાયેલા દેહોની ગુંચ બહુ સિફતથી ઉકેલી અને મારી કે બીજા કોઈની પણ પરવા કર્યા વગર ટ્રેઇનમાં જઈ ગોઠવાયા અને એમને રસ્તે પડ્યા. આ જ લોકો ખરાં પૂછ્યિવક્ષભ છે ને! મને મનમાં મૂંગુવતો એક વિચાર ઊગ્યો-મારા ભાગ્યમાં દુનિયાનો આ નકશો જોવાનો નહિ મંડાણું હોય?

ગણિતમાં ગમ્મત

ક્ષાધર વાલેસ અમદાવાદની એવિયર્સ કોલેજમાં ગણિત શીખવાના હતા અને તે વખતે તેમણે ગણિત વિષે ગુજરાતીમાં લેખો પણ લખેલા. ગણિતમાં વપરાતા પારિભાષિક શબ્દો માટે સંશોધન કરી ત ગપદી શબ્દો વાપરવાનો અંગત આગ્રહ ઘણો રાખતા. સેટ માટે ગણેશ, ગણસિ, ગણ ઉપરથી 'ગણ' શબ્દ અપનાવેલો. આંકડાઓના પરસ્પર સંબંધ દેખાડવા માટે one-to-one અને one-to-many માટે શોવેલા શબ્દો તેમની સર્જનાભક શર્કિત, વિનોદ વૃત્તિ અને આપણી સંસ્કૃતિની સમજ દર્શાવે છે. તેમણે સૂચવેલા 'સતિસંબંધ' અને 'ડ્રૌપદીસંબંધ' કેટલાક લોકોને લાંઘન આપતા લાગ્યા અને પરિણામે એમણે ટાયા.

(પણ ભલાભાઈઓ, આમાં લાંઘનનો સવાલ જ શા માટે ઊભો થાય તે મને સમજાતું નથી. આપણામાં વિનોદવૃત્તિ ક્ષીણ થઈ ગઈ છે કે આ જાતના પ્રયોગો આપણે અપનાવી ન શકીએ!)

આપણા લેણદાર

શરીર પેલા નાણાં ધીરનાર જેવું છે. મોટી મોટી પાદચિયો પહેરી, હાથમાં ઢાંગ લઈને ગામડે ગામડે ફરતા પકાણો જેને જેને મદદ જોઈએ તેને પોતાની સેવા અર્પે. મરણ હોય કે પરણ હોય, આવી પડેલી કીએ મુસાફરીના ખર્ચ કાઢવાના હોય. તમે પૈસા માગો અને ખોફડ પહોળી કરી મોટા સિમત સાથે ખલતો ખોલી આપે. "એટલા માટે તો અમે ઊભા છીએ ને! જે જોઈએ તે લઈ જાઓ અને તેનાથી પણ થોડું વધુ રાખવું સારું. કોઈ ફરત કરતા ન કરતા. તમારી સગવડતાને પરત કરજો હો!"

વ્યાજનો કંઈ વિચાર ન કરતાં આપણે પૈસા લઈએ. એ તો ખાલી રૂપિયે એક આનો, રૂપિયાનો એક સોળાંશ ભાગ, રૂ.૨૫ %. સૌ તેનાથી માહિતગાર અને એ કંઈ બહુ મોટું ન લાગે - ફક્ત, દર મહિને રૂ.૨૫% અને ચક્કવૃદ્ધિ વ્યાજ વધતું જ ચાલે અને વાત વણસતી જાય. "હિસાબે વાત છે ને, ભાઈ?"

સમય સમયનું કામ કરે અને આપણે વિસરી જઈએ કે મુદ્દત આવી લાગી છે. પણ ધીરવાવાળો કંઈ ભૂલે? એ તો ડંગોરો અને સ્થિત લઈ ને આવી પહોંચે. પૂરો કર્યાદક્ષ અને તેના હિસાબ પ્રમાણે સંતોષકારક ફેસલો ન આવે ત્યાં સુધી ઉખડે નહિ. આગામું લેણું ખરું બિધામણું બને.

આપણું શરીર આપણે આપેલો ઘસારો અને તે પાછળની આપણી મૂખ્યાઈ વર્ષો સુધી હસતે મોએ સ્વીકારી લે છે. પણ અંતે એ બધાનો હિસાબ વસૂલ કરી લે છે, ખાલી રૂપિયાનો સોળાંશ ભાગ, દર મહિને. સમયસર આપણે ત્રિરાશીઓ માંડતાં શીખિયે....

કેવા હશે? શું કરતાં હશે?

ધાસ ચરતાં ચરતાં એક ધોડો વિચારે ચર્ચાયો. "લોકો ભવે ગમે તેમ કહે પણ ધોડાઓનાં સ્વર્ગમાં બધાં ધોડાનું રહેવાળું કરતા ભગવાનનું રૂપ ધોડા જેવું હશે એ બહુ વ્યાજબી અને તથ્યવાળી વાત નથી લાગતી. સૌને ખબર છે કે આપણે ધોડાઓ જો સ્વર્ગની કલ્પના કરવા જઈએ તો પેલા ધોડા પર બેઠેલા જોકી જેવા જ ભગવાન હોય તે સાફ સાફ ફલિત થાય!"

બાલમંદિરનો પાઠ

(એન્થની ડ્રિવનની આત્મકથા 'ઓરિજિનલ સિન' માંથી.)

મારી નાની બહેન સ્ટેલા છ વર્ષની હતી અને હું નવ. એક દિવસ સ્ટેલાને ઘસડીને અમારા ઘરની પાછળના નાળામાં લઈ જતો એક માણસ મેં જોયો. હું એની પાછળ પાછળ ઉપર્યુક્તો. ચાર પગે બીતાં બીતાં મેં ડોક્યુનું કર્યું તો દેખાણું કે તે માણસ મારી બહેનના બે પગ વચ્ચે ચૂમવા મથતો હતો.

હું દોડીને ઘરે ગયો અને એક પરશુ લઈ આવ્યો. પેલા માણસ પર ઓચિંતો હુમલો કરી ચાર પાંચ ઘા માર્યા. લોહી જોઈને મારી બહેન ચીસો પાડી અને માણસ બેગું થઈ ગયું. મને જરૂરીને અટકાવ્યો અને પેલાને હોસ્પિટલ લઈ ગયા પણ એ તો અધમૂઓ થઈ ગયો હતો.

તે રાતે જ્યારે મારા પિતા ઘરે આવ્યા ત્યારે માઝે બધી વાત કરી. પોલિસ આવેલા અને મેં અને મારી માઝે તેમને બધી વાત સમજાવી વિદાય કરી દીવેલા. મારા પિતાએ મારી સાથે જોઈને કહ્યું, "ચાલ, આપણે જરા બહાર જઈએ." પ્રેમથી માઝે હાથ ફેરવી મને દોરીને એકાંતમાં લઈ ગયા. "મને ગર્વ થાય છે કે મારો દીકરો આટલો બહાદુર નીકળ્યો અને તેની બહેનની રક્ષા કરી શક્યો. આનંદ ખૂબ થાય છે પણ મારે તને થોડી સજા પણ કરવી પડશે." પછી સમજાવ્યું, "પહેલો ઘા માર્યા એ તો બરોબર કેમકે તે તારી બહેનને બચાવવા કર્યું. બીજો ઘા એ પળના આવેશમાં કર્યો તે પણ સમજી શકું છું. પણ જ્યારે ગીજી કે ચોથી વખતે ઘા માર્યા ત્યારે મને તેમાં તું એક ખૂની બની શક એવી સંભાવના દેખાય છે અને એટલે હું તને સજા કરવાનો હું જેથી કોઈનો ઘાત થઈ જાય એટલો આવેશ કદી તારામાં ન આવે."

મેં એક મરદની જેમ મારી સજા ખમી લીધી.

	ડાલ્યાં વડવાઓ કાન્તિ મેપાણી
---	--

ભારત સરકારે બેંગલોરમાં 'સેટેલાઈટ રિસર્ચ સેન્ટર' નામની એક સંસ્થા શહેરથી દૂર જંગલમાં એકાંત સ્થળે શરૂ કરી. એ જંગલમાં બહુ વાંદરાઓ રહેતા હતા. એમને આ ગમ્યું નહિ. એમણે સેન્ટરમાં કામ કરતાં વૈજ્ઞાનિકોને પજવવા માંડ્યા. આ વાંદરાઓને ત્યાંથી ભગાડી મૂકવા સરકારે બહુજ પૈસા ખરચ્યા (કેમકે એ એક વસ્તુ તો સરકારને બહુ જ ફાવે!) પણ કશું વળ્યું નહિ. વાંદરાઓ ત્યાં જ રહ્યા, એકેય ત્યાંથી ખસ્યો નહિ. એટલે ઉપરી અધિકારી મૂંજાયો. એ જ સેન્ટરમાં કામ કરતા એક વૈજ્ઞાનિક એક વખત ઉપરી અધિકારીને કહું કે મને પૈસા આપો તો હું આ વાંદરાઓને અહીંથી ભગાડી મૂકું. ઉપરી અધિકારીને વૈજ્ઞાનિકની વાત તો ગમી, પણ એ પૈસા આપવા તૈયાર નહોતા કારણકે સેન્ટરે અત્યાર સુધી આ વાંદરાને અહીંથી કાઢવા પાછળ ખાસી એવી રકમ ખર્ચી હતી. પણ ના ધૂટકે એમને વૈજ્ઞાનિકની દરખાસ્ત સ્વીકારવી પડી.

પછી પેલો વૈજ્ઞાનિક વાંદરાના ટોળામાંગયો. ત્યાં જઈને એણે કંઈ ક વાત કરી અને વાંદરાઓ ખડખડાટ હસી પડ્યા. પછી બીજી વાત કરી અને સૌના મો વિલાં થઈ ગયાં. અને જ્યારે ગીજી વાત કરી ત્યારે વાંદરાઓ કૂદાકૂદ કરીને ત્યાંથી ભાગી ગયા.

આ જોઈને ઉપરી અધિકારીએ પેલા વૈજ્ઞાનિકને બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે એણે વાંદરાઓને શું કહું કે બધાં ભાગી ગયાં.

વૈજ્ઞાનિક જવાબ આપ્યો કે પહેલાં મેં વાંદરાઓને કહું કે હું અહીં આ સેન્ટરમાં કામ કરું છું. તો તે સાંભળીને એ બધાં હસી પડ્યાં. અને જ્યારે મેં એમને કહું કે મને અહીં આટલો પગાર મળે છે તો એ સાંભળીને એ રડવા માંડ્યા.

તરત જ ડિરેક્ટરે અધીરાઈથી પૂછ્યું કે એ લોકો ભાગી શાનાથી ગયા?

પેલા વૈજ્ઞાનિક કહું કે સાહેબ, જેવું મેં એમને પૂછ્યું કે તમે આ સેન્ટરમાં જોડાશો? બસ. એટલી જ વાત અને માર્ટો પ્રશ્ન સાંભળીને વાંદરાઓ જોતજોતાંમાં ત્યાંથી રફ્ઝક્કર થઈ ગયાં.

વૈજ્ઞાનિક જવાબ આપ્યો કે ‘પહેલાં મેં તેમને કહ્યું કે હું અહીં કામ કરું છું’ અને તેમને હસવું આવ્યું.

પછી મેં તેમને કહ્યું કે ‘મને મળતાં વળતરમાંથી કેટલાં કેળાં ખરીદાય. અને એમના મો વીલા પડી ગયા.’

ઉપરી અધિકારીએ અધિરાઈમાં પૂછ્યું, ’એ લોકો ભાગ્યા કેમ?’

પેલા વૈજ્ઞાનિકે કહ્યું કે જેવું મેં એમને પૂછ્યું કે ‘તમે આ સેન્ટરમાં જોડાશો? ’ બસ, એ સાંભળી આટલા બધાં કેળાં મળે તો પણ જિંદગીની મસ્તી ગૂમાવવા તૈયાર નહોતા. તેમને બીક લાગી કે હું તેમને પાશમાં લઈશ અને ભાગી ગયાં.

જોઈએ છે શાષ્ટાપણ?	બન્ધુલ ભરુ
--------------------------	------------

From Piet Hein's English version

શાષ્ટાપણ શાથી આવે?
વાત તો બહુ સીધી
અને
સાદી છે.

ઠેબાં ખાઓ,
ઠેબાં ખાઓ
અને
વધુ ઠેબાં ખાઓ,
પણ

ઓછાં, ઓછાં, ઓછાં!

સલ્લા જોઈએ સલ્લા?	કિશોર રાવળ
--------------------------	-------------------

ચાલીશ વર્ષ પહેલાંની વાત છે. હું જવાન હતો અને ઘણો અપરિપ્રકૃત હતો. આજે ફરક ખાલી ઉમ્મરનો જ રહ્યો છે. કોઈ એક કંસાલેટગ કંપનીમાં કામ કરતો હતો. એમને એક પ્લાસ્ટિકની કંપનીમાં ઈલેક્ટ્રોલાલ ઇન્સ્ટોલશનનું કામ મળ્યું અને બે-ત્રાણ મહિના રોજ દાહિસર જતો. ત્યાં એક મારી જ ઉમ્મરના એક અફલાતૂન એન્જિનીયર માલવિયા સાથે પરિચય થયો અને જુગરી દીસ્તી બંધાઈ ગઈ. મને મોટાબાઈ તરીકે ગણવા લાગ્યો એટલે જરા વધુ વહાલો લાગ્યો. માલવિયા હસમુખો માણસ, રંગરંગીન વાતો કરે અને જરૂર પડ્યે જોઈએ તે મદદ કરતો. સવારે આવે એટલે એક ડાન પાન, કિમામ કે એક્સોબીસ સાથે(ખબર નથી) બંધાવીને લાવે અને એક આખો દિવસ ચાલે એમ એક પછી એક પાન મોખમાં ચાલુ જ હોય. લાલધૂમ હોઠ, મોહક હાસ્ય, રંગીલો માણસ!

અમારં કામ પતી ગયું. છેલ્લો દિવસ હતો. સાથે જમીને બેઠા હતા. માલવિયા કહે, “કિશોરબાઈ, તમે તો મારા મોટાબાઈ છો. છૂટા પડિયે તે પહેલાં મારામાં કંઈ ક્ષતિ હોય તો મને સાચી સલાહ-સૂચના આપોને?”

મેં કહ્યુંને તેમ હું જરા અણાધડ હતો. મેં કહી દીહું, “બાઈ, તારા જેવો ભણેલો ગણેલાં, આવો મજાનો માણસ પાન ખાઈને દાંત બગાડે એ મને સમજાતું નથી... બીજું તો શું કહું?”

છએક મહિના પછી કોઈ એક બીજી ફેફટરીમાં કામે ગયો અને ત્યાં સામે માલવિયા મળી ગયો. દોડતો આવ્યો અને કહે કે "પેલી કંપની બંધ થઈ ગઈ અને હું અ અહીં કામ કરું છું. આવો, આવો." પછી મારી સામે જોઈ કહે, "જુઓ, મારા દાંત."

આંગળી ચીંધી. સરેફ દૂધ જેવા દાંત જોઈ હું અચંબો પામી ગયો.

પછી મને વાત કરીઃ "વિચાર કરતાં લાગ્યું કે જેને ખરેખર લાગણી હોય એ જ આવી સલાહ આપવા હિંમત કરે. તે જ

દિવસે મેં પાન ખાવાનું છોડી દીધું."

મને થયું કે વાહ, દુનિયા, વાહ! સલાહ આપનારા તો ઘણા હોય છે. લેનારા પણ મળી જાય ત્યારે દિલ હલી જાય!

ચાલો કુંભમેળે

ફોટોગ્રાફી: રાહુલ રાવળ

(દર ૧૪૪ વર્ષ થતા આ મેળામાં જવાની તક વારંવાર આવતી નથી એટલે આવી એવી રાહુલે જરૂરી લીધી. એક ચિત્ર ૧૦૦૦ શબ્દો સમાન છે એ સિદ્ધાંતે કલમને બદલે કેમેરા જ ચાલુ રાખ્યો. થોડી તસ્વીરો ટાંચણો સાથે જોઈ લો.)

આણસ મરડી ઊઠી સવાર.

મુખડા કયા દેખો બંદરમેં

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવણ

મે ૨૦૦૧

૧૧

37

માછી રે, નાટ્યાં પાર કરાવો

આવનજાવનના સાધનો: રિક્ષા

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવણ

મે ૨૦૦૧

૧૧

38

આવનજીવનના સાધનો: ગજરાજ

મૂર્તિ સ્થાપનઃ જ્પારોહણ

ભવો ભવનું પાપ વિમોચન

ભવો ભવનું પાપ વિમોચન

ભવો ભવનું પાપ વિમોચન

વટેમાર્ગુંઓ

ભૂખ્યા જનનો જઈરાજિન જાગે
પાછળ રસોઈધરમાં હજાર માણસો
માટે દિવસમાં ત્રણ વાર ભાવતાં
ભોજન બને છે. હઠાળાનો હસમુખ
ભડિયારો ધગધગતી તાંદુરમાંથી
ગરમાગરમ નાન ઉતારે છે.
દમઆલુ સાથે ગળે ઉતારતાં તેનો
સ્વાદ આંગળા કરડાવે છે.

	<p>ભૂખ્યા જનનો જઈનાન જાગે મીઠાઈ અને ફરસાણ વગર બધાં જમણ અધૂરાં! બુંદી બજે કામાં આવે. મસાલો નાખો તો દહી સાથે ચટાકેદાર રાયતું અને કેસર એલચી સાથે ચાસણીમાં નાખો તો મોઢામાં પાણી આવે એવા બુંદીના લાડવા. પાંચસો-છાર માણસો માટે બુંદી ઉતારવી હોય એ તો આ રમણલાલ રસોયા માટે ડાબા. હાથનો ખેલ છે.</p>
	<p>સંઘડા પરથી ઉતારેલાં ઊનાં ઊનાં દેવલાં: સુલતાનપુરનો સોનો સુથાર જૂના ફરસી અને સંઘડાથી એક લો અને બીજો મૂકો એવા ઘાટ લાકડામાંથી ઉપજાવે છે. માંડ સોનાના ભાવે મળેલો સીસમનો ટુકડો ગજાપતિદાદાની મૂર્તિ બનાવવા સાચવી રાખ્યો છે. એના કાંઈ દામ હોય? તેની પથરામણી તો દાઈમાની પૂજામાં થશે.</p>
	<p>જખ્યા પછી, કપૂરી કે બનારસી? ૪૨૦, કિમામ, સુપારી, ઇલાયચી?</p>

બોરાં વ્યો કોઈ બોરાં

નમતે પહોરે

નદીકાંઠેની તાપણીઓ

તારો છેડલો પુરુષોત્તમ ઉપાધ્યાય

તારો છેડલો તું માથે રાખને જરા
આ તો ચૈતર-વૈખાભના વાયરા..
તારી વેણીની ખેક જાશે ઉડી - આ તો ચૈતર...

અંધારા વેરતો તડકાનો તોર કહીં
અંગારા જીલતો અંખોનો તોર કહીં.
તારી આંખને અધૂકરી રાખને જરા - આ તો ચૈતર...

ઉનાં એ વાયરાને પાલવડે પૂરના
ઉછળતા ઓરતાં છે ઉના તે ઉરના
તારા હૈયા પર હાથ અલી રાખને જરા- આ તો ચૈતર...

સપનાં ઉધાડી આંખના શબ્દો ચીનુ મોદી સંયોજન અતુલ દેસાઈ

સપનાં ઉધાડી આંખનાં
જોયાં હતાં, મોખ્યાં હતાં
રણમાં નીકળતાં જાંઝવા
ખોયાં હતાં, રોયાં હતાં

પીંછા ખરે છે પાંખના
પંખી છતાં ઊડ્યાં હતાં.
આકાશમાં ઘોળે દિવસ
પગલાં બધે જોયાં હતાં.

તરતી નથી, મરતી નથી
કંઠે પડેલ માછલી
શું કામ કોરાં આંસુઓ
ખોબો ભરી ટોયાં હતાં

ખેડેરમાં ઘોળે દિવસ

	દીવા કરી શું પામશો? રજકષ ભરેલી બારીએ દૃષ્ટો બધે જોયાં હતાં.
--	---

રસોડામાં નારગેલ?

કોકિલા રાવળ

નારગેલ

વારંવાર ફરિયાદ સાંભળિયે છીએ કે આપણા ખોરાકમાં સમતુલા સચવાતી નથી. બધી ચોપડીઓ પશ્ચિમના દેશોના આહારને ઉદ્દેશીને લખાયેલી હોય છે. તો આજે જરા સીધી સાદી સમજ માટે ખાંખાખોળા કરીએ.

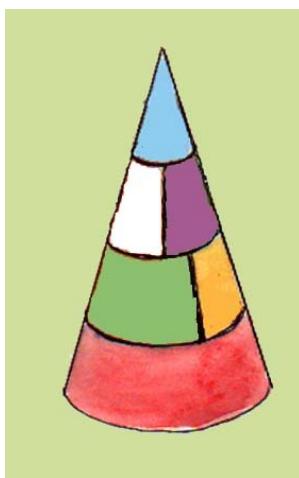
વાનગીઓ જતાતાની સામગ્રીઓમાંથી બનાવવામાં આવેલી હોય છે. એ સામગ્રીઓને છ વિભાગમાં વહેંચી દીધી છે, જેથી કઈ વાનગીમાં ક્યા ક્યા ભાગની સામગ્રી છે તે નક્કી કરીએ તો તેના ચુણાદોષ સહેલાઈથી નક્કી કરી શકાય. બાજુમાં દેખાતેલ નારગેલ આ છ વિભાગોને જૂદા જૂદા રંગોમાં દેખાડે છે. અને સાથોસાથ રોજના ખોરાકમાં સમતુલા જાળવવા માટેનું પ્રમાણ દર્શાવે છે.

નીચે દેખાતેલી આદૃતિને ઉપયોગી બનાવવા થોડા સિદ્ધાંતો ખ્યાલમાં રાખવા જરૂરી છે.

૧. શું ખાવું એ નક્કી કરવામાં નીચેના પાંચે વિભાગમાથી કોઈ દિવસ કશું પણ બાકાત ન રાખવું. એક દિવસ આઈસકીન જ ખાંધો અને બીજે દિવસે પિઝા પર રહ્યા તેવું ન કરવું.

૨. સૌથી ઉપરના (તેલ, ધી, સાકરના) વિભાગમાંથી સજાગ રહી, ઓછામાં ઓછું ખાવું.

૩. કેટલું ખાવું તે નક્કી કરવા એક કૂટપણી તરીકે 'સર્વિંગ' આપવામાં આવ્યા છે. દરેકમાં એક ચોક્કસ આંકડો આપ્યો નથી. પણ નીચેના અને ઉપરની મર્યાદા આપી છે. એક વિભાગમાં એક સર્વિંગ માટે કેટલું લઈ શકાય તે છેલ્ખા કોલમમાં દેખાડું છે.

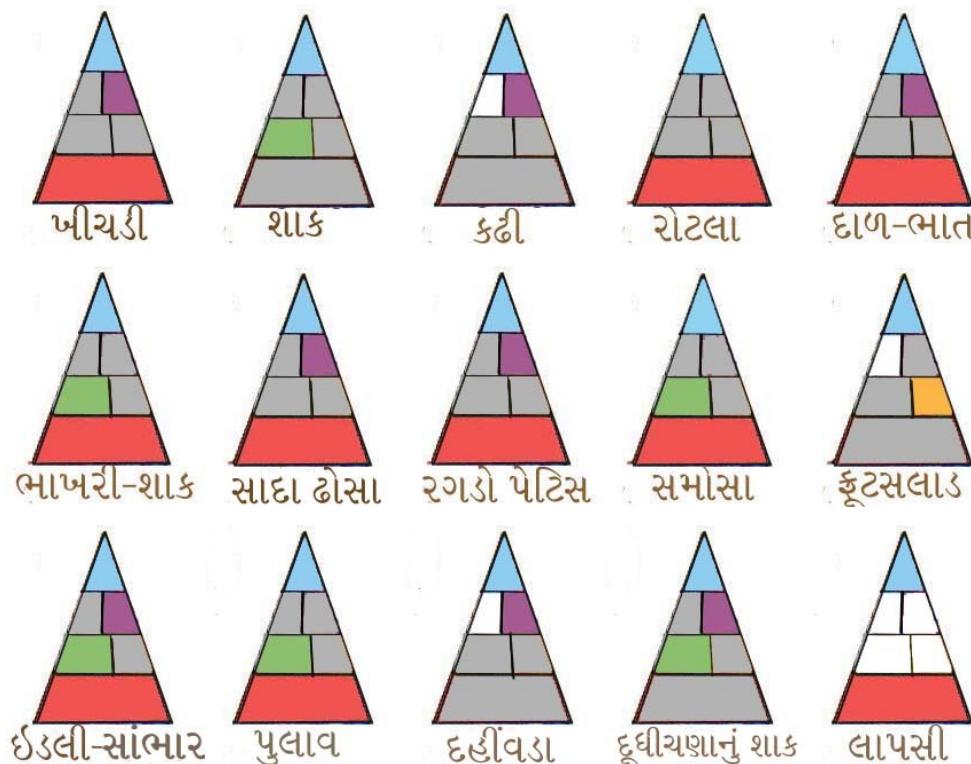

રંગ	વિભાગ	સર્વિંગ	વસ્તુ	એક સર્વિંગનું પ્રમાણ
	તેલ, ધી, સાકર	૦-૧		
			તેલ	૧ આઉસ
			ધી	૨ આઉસ
			સાકર	૨ આઉસ
			મીઠાઈ	૨ આઉસ
	દૂધની બનાવટો	૩-૪		
			દૂધ	૮ આઉસ
			દહી	૬-૮ આઉસ
			ચીજ	૧-૨ આઉસ

પ્રોટીન	૨-૩		
		ચણા	૧ ક્રી રંધેલા
		મળ	" "
		અડદ	" "
		ચોળા	" "
લીલોતરી	૩-૪		
		પાલખ	૧/૨ ક્રી રંધેલું
		તાંદળજો	" "
		વટાણા	" "
		રીંગણાં	" "
		ક્રોબી	" "
		ફ્લાવર	" "
ફળ	૨-૪		
		કેળા	૧
		મોસંબી	૧ મધ્યમ
		નારંગી	" "
		સફરજન	" "
		પ્રાક્ષ	૧/૨ ક્રી
		અનેનાસ	૧ ક્રી
		સ્ટ્રોબેરી	૫-૮
		ફળનો રસ	૪-૬ આઉસ
કાર્બો-હાઇટ્રોટ	૬-૧૧		
		રોટલી	૨-૩
		ભાખરી	૧
		થેપલા	૧ ૧/૨
		રોટલો	૧/૨
		ભાત	૧/૨ ક્રી
		ખીચરી	૧/૨ ક્રી
		બટેરા	૧ મધ્યમ
		કંદા	૧ મધ્યમ

જૂદી જૂદી વાનગીઓ બનાવવા અલગ અલગ વિભાગમાં આવતી વસ્તુઓ વપરાય છે. પરિણામે તૈયાર વાનગીઓના 'નારંગેલ' ફીટો બનાવવાથી જ્યાલ આવે કે તે ખાવાથી શું મળ્યું અને શું ખૂટ્યું. નીચેનું 'ફીટો-આલબમ' એનો કંઈ ચિત્તાર આપશે. રાખોડી રંગ વણવપરાયેલો ભાગ દેખાડે છે.

પ્રશ્નવિકો અને ખનિજો
કન્ક રાવળ

સારી તંદુરસ્તી માટે આહાર વિહાર સાચવવા જરૂરી છે પણ આહાર તરફ આપણો જોક વધુ રહે છે.

સમતોલ આહાર શરીરની બધી જરૂરિયાતો પૂરી પાડે છે. જોકે વૃક્ષો, સગર્ભો સ્ત્રીઓ અને અમુક રોગોની (એનિમિયા, બગડેલા ઔંતરડા કે અમુક કેન્સરની) હાજરીમાં પ્રશ્નવિકો (વિટામિન) અને ખનિજો (મિનરલ્સ) ની માંગ વધે છે. ખાસ કરીને શાકા-હારી વ્યક્તિઓમાં આ ખાદ વધુ રહે છે.

આ ખાદ પૂરી પાડવા આપણે સામાન્ય ખોરાક સાથે વન-એ-રે જેવી ટિકડિઓ લેવાની શરૂઆત કરીએ છીએ. આપણે જાડીએ જ છીએ કે બધું માપમાં સારું. વધુ પડતાં ખનિજો અને પ્રશ્નવિકો પણ બાકી તંદુરસ્ત શરીરમાં નવી તકલીફ ઊભી કરી શકે છે. કાઉન્સિલ ઓવ રિસ્પોન્સબલ ન્યુટ્રીશન સલામત માત્રાઓનું નીચે રજુ કરેલું કોઈક ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

વિટામિન A6	3000 mcg.
વિટામિન B6	200 mg.
વિટામિન B12	3000 mcg.
ફોલિક એસિડ	1000 mcg.
વિટામિન D	800 I.U.
વિટામિન E	1200 I.U.
ક્રિક્સિયમ	1500 mg.

શૈક્ષણિક
કિન્ક

200 mcg.
30 mg.

તમારાં ફૂલો

Trupti Dhu-dashia	Kesuda is the best! What a wonderful magazine in Gujarati. Greeeeeeeeeeeeeeat work!! Finally Kesuda has satisfied my long last thirst to read Gujarati on net. Can't find words to describe.
Kaushal Pandya	You guys are doing a great job with the Kesuda Magazine! it reminds me of my childhood in Gujarat while I read it.. Best luck!
Parag Raval	ડાશ, આખરે વંચાણું! Read every single section, though not entirely. And then I discovered the English section. Really fun! While I enjoyed "Thomas Narad Edison" in both the languages, I'm sure members of the younger generation will get a good glimpse of their heritage in a language they understand better. Now I'll have to go back and read all the old issues. Keep up the good work!
Shival Thaker	First of all, I must appreciate your efforts to keep "Gujarati Culture" live through Kesuda. The literature material you have presented so far in Kesuda is - just fantastic. All the sections on Kesuda are very carefully "crafted". Personally I like "Vaarta" and "Gunjan" section the most.
Sudhakar Shah	Lovely issue. Appropriate for the Spring season. Has the bounce even for one who is just a reader! It is still winter and this week there are snow flakes. March Kesuda brings joy of Spring in this season. Lovely issue - sensitive stories, pleasing poems and songs,

personal touch (how do you remember so many things and experiences of half a century ago?).

It has poetry, even in the stories. The Rasila story has Thomas Hardy's Tess in it - but unlike Tess (destroyed by Fate), Rasila's life flowers with both Shravan and Fagun combined.

The poems themselves rise to heights of excellence in thought, expression and rhyme. Jyoti Gandhi has a lyrical way of saying elementary things. Seven colours of darkness from Adil Mansuri are pleasing.

Topical. Quake as a theme! Adil Mansuri's words have the power to create portraits of Kutch. Niranjan Bhagat and Swami Ananad- shake you up for different reasons. Shesh poem was also an earthquake!

You world citizens are now taking away Indian patents - Narad is, was and will be Indian he cannot be an Englishman, your addition!!

March Kesuda rises very high - 8/10 - in its variety, literary quality and technical perfection on the Web.

Haiku's are impressive. We miss Kokila in this section. But she is very practical in the last -but not the least.

Rangi/Narangi is good. You have also done a good service to bring in the stamp. But the stamp itself did not appear in my computer. (It has now been fixed, sorry)

Alf Fengler	I liked the March issue - I especially enjoyed the 'Kesuda in monsoon' story. It is great to see the result of your artistry and creativity in this magazine.
-------------	---

નલિની વેદ	કેસૂડાં હમણા જ મારી જાણમાં આવ્યું. મિત્રો સાથે વાંચવાની, માણવાની ખૂબ જ મજા આવે છે. કું નીચેના એક ગીતના શબ્દો શોધું છું. બનતા સુધી 'અખંડ સૌભાગ્યવતી' ફિલ્મનું ગીત છે. કોઈની પાસેથી મળી શકે? મેં તો સોણે સજ્યા શાણગાર, જટાળા જોગી જોગ ઉતારો મારા ભવ ભવના ભરથાર, જટાળા જોગી જોગ ઉતારો (કોઈ પાસે હોય તો મોકલી આપશે?)
-----------	---

Anonymous	... I immensely enjoy your Kesuda and had written to you long
-----------	---

	<p>long time back in that regard - though I do prefer to stay anonymous and hence had not used my name. I have long desired to contribute to Kesuda and I hope I will be able to come up with something worthwhile some day.</p>
Kalpana Sheth	<p>I really enjoyed this one (Thomas Narad Edison)- whenever I read these stories of yours, I wonder how much is fiction and how much is factual! If this was truly factual, I am impressed with someone thinking they were actually Edison at that young an age - if it is fiction, I am even more impressed that you came up with such a story-idea!</p> <p>One thing I learned is not to read such stories when I am close to lunch or dinner time - feel like having bhel after reading your description, but can't have it!</p>
Shefali Patel	<p>Holy molly!...I downloaded the font and read what you had to say about the earthquake...It is true that ભાવને પ્રતિભાશાળી ભાષામાં કહેવો એ જ સાહિત્ય... Keep up the good work.....and once again thank you for such nice motivating thoughts.</p>
પુષ્યા અને અંબાલાલ રાવળ	<p>પહેલી વિનંતિ એજ કરવાની કે તમો 'કેસૂડો' ક્યારેય દરેક મહિને પ્રગટ કરશો?</p> <p>'કેસૂડાં' આવતાની સાથે જ હું અને મારા વાઈફી બીજું બધું કામ બાજુએ મૂકીને વાંચવાનું શરૂ કરીએ છીએ. દર વખતે વધારેને વધારે રસભરી વાનગીઓ તમે પીરસી રહ્યા છો. કાચ્યો, વાતો, રમુજુ ટુચ્કા, સુંદર ચિત્રો, થોરી આનંદ આવે એવી શીખામજી પણ તમો આપવી ભૂલતા નથી.</p> <p>આ અંકમાં ધરતી કંઘની ફિલ્મની કહાણી વાંચતા ગુજરાતના ભયંકર ધરતીકુપ આંખ સામે આવીને ખડો થઈ ગયો. અમારા ભજન મંડળના એક ભાઈને ખાસ ગુજરાત મોકલ્યા હતા. તેમણે રૂબરૂ જોઈને અમને વિગતવાર અહેવાલ આપ્યો અને તમારા આ વખતની ધરતીકુપની ફિલ્મની કહાણી વાંચતા આંખમાં ચોધાર આંસુ ઉભાઈ અવ્યાં. ઘણાં બરબાદ થઈ ગયાં, ઘણાએ સ્વજનો, મિત્રો, પાઠોશીઓ ગૂમાવ્યા એટલું જ નહિ પરંતુ ધરબાર, સમ્પત્તિ, અને શાંતિ બર્ખુ જીવન ગૂમાવ્યું. પરમ કૃપાળુએ ગુજરાતની આ બહુજ આકરી કસોટી કરી.</p> <p>વાર્તા વિભાગમાં રામચરણ બહુજ સરસ રીતે લખાઈ છે. રામચરણનું પાત્ર જૂદી જૂદી રીતે ચિત્રરાયું છે. ખરેખર ભારતની સંસ્કૃતિ શું છે તે બતાવવામાં આવી છે. ઓછું ભાષાતર, એકલવાયું જીવન, સાધરણ સ્થિતિ, પૈસાનો અભાવ, બીજી ભાષાનું જ્ઞાન ન હોય ...ઇતાં એક સાધરણ માનવી...હસ્તા મોઢે બધા સાથે હળી મળીને રહે, દરેકનું કામ સંકોચ વગર હસ્તે મોઢે કરે, વગેરે....વગેરે. રામચરણની વાર્તા બધાના તરફથી પ્રશંસા મળે એવી કહાણી છે.</p> <p>કોકિલાબેને વડિલો માટે આપણી શું જવાબદારી છે તે બહુ જ સરસ વિગતવાર અને કમ વાર લખ્યું છે. તેમને અભિનન્દન! આપણા દેશમાં આપણો વડિલોને દેવ માફક માત્ર પૂજતા નથી પરંતુ ખરેખર સારામાં સારી રીતે એક જ ધરમાં રહીને પૂરતી કાળજ રાખીએ છીએ. સરખામજી કરવાથી વધારે સમજશે.</p> <p>ઈડિઅન સ્ટાન્ડર્ડ ટાઈમ હરનિશભાઈનું લખાશ વાંચવાની મજા આવી... આ લખાશ વાંચતા મને મારો ભૂતકાળ યદ આવ્યો. છેતાલીશ વર્ષ પહેલા... ચારસો રૂપિયાની ટિકિટ લઈને હું આવેલો. મારી યુનીવર્સિટીમાં રીતીમાં છશુ હજાર વિદ્યાર્થીઓ હતાં. મારું ઓળખાશવાળું કોઈ જ નહોતું. આખી યુનિવર્સિટીમાં ફક્ત</p>

	<p>ચાર જ ભારતના વિદ્યાર્થી હતા. કોઈ કોઈને ઓળખે પણ નહિ. ઘણી મુંજવણો વગેરે ભોગવવી પડી હતી. બેર ફરી કોઈક વાર લખીશ.</p> <p>શરૂઆતમાં મેં વિનંતિ કરી છે તો ખરેખર ઊડો વિચાર કરી દર મહિને 'કેસૂડાં' પ્રગટ કરશો.</p>
રમા રાવળ	<p>'કેસૂડાં'ના માર્યાના અંકમાં કોકિલાબેનનો લેખ ઘણોજ ઉપયોગી અને વ્યવહારિક છે. આ માટે ઘન્યવાદ. આ દિશામાં બે ગ્રાન્થીઓ વિચારો ઉમેરવા સૂચનો આપું?</p> <p>૧. આજે જાતજાતની દવાઓ, તેની પીડા પ્રમાણે વધતા ઓછા ડોઝ, વિપરિત અસરો વિષે માહિતી આપશો.</p> <p>૨. સતત બેઠાહુ જિંદગીથી તબિયત અને મન ખરાબ થઈ જાય છે. નિવૃત્તિ બાદ ઘરે બેઠા પછી, 'અમે નકામાં' એમ વિચારોને લીધે મન એક વિખાદમાં પડી જાય છે. તે હતાશાને પહોંચી વળવાના સૂચનો.</p> <p>૩. દીકરા-દીકરીઓ માળામાંથી ઉરી જાય ત્યારે પાંગળા ન થઈ બનતા તન-મન પ્રહૃદિત રાખવા અને એ લોકો તેમનાં વ્યવસાયમાં રત હોય અને પૂરતું ઘણાન ન આપી શકે તો પોતાનું જીવન સ્વસ્થ રીતે જીવવા માટેનું માર્ગદર્શન આપશો. પણ પક્ષીની સૃષ્ટિમાં પક્ષીઓમાં કેવી રીતે માદા ઈડા સેવે અને નર ખોરાક લાવે છે અને માદા ન હોય ત્યારે નર પણ એ કામ હાથ પર લે છે. બધ્યાંઓને તેમના મુખમાં ખોરાક નાખે પણ મોટાં થયે બધ્યાં તેમની દેખભાગ કરશે એવી કોઈ આશા રાખતાં નથી. નવી પેઢી અલગ થઈ તેનું જીવન ગાળે એ તો દુનિયાનો કંબ છે.</p>
રજની પી. શાહ	<p>કિશોરિલાલ, કેરે હો? "રામચરણ" મદ મસ્ત અને સંપૂર્ણ કહી શકાય તેવી વાર્તા છે. પાત્રો જરા પણ ડગતાં નથી, વિનોદ સતત જળવાયો છે. લઇન અને લછનકી મા આછાં પણ હૂબદૂ ચીતરાયાં છે. ને-પથ્યમાં વસેલી લછનકીમાંનું રૂપાંતર, પરિસ્થિતિને પળમાં પારખી હાથમાં લેતી નવી વહુ અને 'સ્થિતિસ્થાપક' બાપાજીથી આણેલો અંત એ બધાં અદ્ભુત છે. વાચકને પકડી રાખે. બે ભાષાના સંવાદો મોટેથી વાંચી ગયો અને મજા આવી ગઈ.</p>

સુચિ

કલા	કચ્છી ભરત	મીના ભરૂ	૧
બ્રહ્મ લટકાં કરે બ્રહ્મ પાસે	કિશોર રાવળ	૧	
ભોરની ભરનિદ્રામાં...	રહુલ રાવળ	૨	
કંદી કૃતિ	આદિલ મન્દૂરી	૨	
કવિતા	મુકેશ જોખી	૨	
ભાગ્યવાન	પ્રીતિ સેનગુમા	૩	
મારી એ મજાલ	પ્રીતમ લખલાણી	૪	
છોળ	પ્રદ્યુમ્ન તન્ના	૫	
ચાર ઘરીનું ચાંદરણું	જ્યોતિ ગાંધી	૫	
નરસીના ગામનાં	જીતુ ઠાકર	૬	
ટપાલી	રમેશ શાહ	૭	
સ્મૃતિ	રણધીર નાયક	૮	
કુલ	પ્રિયકાન્ત મણિયાર	૮	
પથ્યરનું મૌન	માધવ રામાનુજ	૮	

	તારા રંગે નાચી	શોભા શાહ	૮
	છુક છુક ગાડી	નરેંદ્ર પંડ્યા	૧૦
	અલ્યા જીવલા	કિશોર ભોઈ	૧૪
	વડવાગળું કે મન?	રોહિત પંડ્યા	૧૩
	દંશી વસ્યો પરદેસ	કોકિલા રાવળ	૧૩
	એક નાની વાતઃ	શેફાલી પટેલ	૧૪
	મધર્સી તે	ચંદ્રેશ ઠાકોર	૧૪
મારો મમરો	ભાષાનું સરળીકરણ..	કિશોર રાવળ	૧૬
વાર્તા	વિદ્યુથી	કિશોર રાવળ	૧૭
	જદુગર જનુભાઈ	કિશોર રાવળ	૨૦
	સિનેમા, નાટક અને વાર્તા	હર્નિશ જાની	૨૩
મનમાનીતી	Fly away home		૨૫
	The glass slipper		૨૬
	Motiba's tattos	Mira Kamdar	૨૬
	Amores Perros	Marty Budow	૨૬
ટ્યૂકડાં કાવ્યો			૨૭
વાનગી	હાંડવો	કોકિલા રાવળ	૩૦
ભજિયાં	એક પરિચય	કિશોર રાવળ	૩૧
	ડાખાં વડવાઓ	કાન્તિ મેપાણી	૩૪
	જોઈએ છે શાશપણ?	બકુલ ભણુ	૩૪
	સલ્લા જોઈએ સલ્લા?	કિશોર રાવળ	૩૪
પ્રવાસ	ચાલો કુંભમેળે	રાહુલ રાવલ	૩૬
ગુંજન	તારો છેડલો	પુરુષોત્તમ ઉપાધ્યાય	૪૨
	સપનાં ઉઘાડી આંખનાં	અતુલ દેસાઈ	૪૨
સ્વાસ્થ્ય	રસોડામાં નારગેલ?	કોકિલા રાવળ	૪૩
	પ્રજીવિકો અને ખનિજો	કનક રાવળ	૪૪
વાચકો			